

ДОЛООН
ХОНОГТО
НЭГЭ УДАА
ГАРАНА

Буряадай Залуушуул

БУРЯАДАЙ КОМСОМОЛ ОУГАНИЗАЦИН ОУГАН

ГАЗЕТЭ
1991 ОНОУ
ОКТАБРИН 1-НЭЭ
БУРЯАД ХЭЛЭН ДЭЭРЭ
ОРШУУЛАГДАЖА ГАРАНА

Суббото,
декабрин 29,
1990 он
№ 52 (7203)

Сэл 10 мүнхэн.

ВСТУПАЯ В ГОД

КОЗЫ

ЖЕЛАЕМ:

ЗДОРОВЬЯ

ЛЮБВИ

СЧАСТЬЯ

УСПЕХА

УРАХ ТАВЬЦЕХИЙН
ЗУРЬЦАХИЙН

ОУГАНИЦАХИЙН
ПРАВЬЦЕХИЙН

УДАМЖИЙН ТОВАРОВ

ТНОЮ, ЧЕГО НЕ

1991

ҮНГЭРЖЭ БАЙХАН ЖЭЛЭЙ ОНСО ШЭНЖЭНҮҮД

АВТОБУС СОО БОЛОН ХӨӨРЭЛДӨӨН

Ама халамгай нэг эрэгтэй хүн автобус соо хуугаад явахан үндэр нахатай хугшанд:—Хэр байна гэжээ?

—Мүнөө дээрээ үшөөл бараг нэрэгтэй явнааб.

—Зуруулай 8 мунгэтэ, мяханы бүрийшье үнэтэй болоходо, хайшан гэжэ ажа-хуухабтай?

—Ингэн тингэн байгдана ааб даа.

—Юрэдөө тамнай юушье ойлгохогүй, мэдээгүй хугшан хат даа...

ХАШААДА ҮЛГЭГДЭХЭН СОНОСХОЛ

«Наян амаралтын үдэр хубсаһанай дэлгүүр дээрэ немец үүлгэрэй нохойн гүлгэд худалдагдаха. Гүлгэн бүхэн 100-аа 200 түхэрэг хүртээр сэгнэгдэхэ.

Үнэн сэхэ хөнү нүхэдтэй, хамгаалгашатай болохо, гзбэл, немец үүлгэрэй нохойн гүлгэд худалдажа абагты.

АВТОСТАНЦИ ДЭЭРЭ ТОМО СУУМХЭНҮҮДЫЕ БАРЯД ЯВАХАН ЭХЭНЭРХЭЭ АВАХАН ТОБШО ИНТЕРЬЕУ

—Хаанааа эрэгтэй?

—Хүртэйһээ.

—Город эржэ, хэр эхэ юумэ худалдажа абаабтай? —Коопторгоо колбаса, гурбан килограмм баранка, өөхтэй тоһо, угабарин поршок, үхибүүдэ энэ тэрэ хубсаһа суглуулһаар байтарин суумхэнүүдн дүүршоо. Манай тосхоной мага-зинда юушье асаргдахааа болишонхой. Ингэжэ бидэ үхибүүдэ, газаахи ажагыгаа, худалмээрэ орхино, город эрхэ баатай болонобди. Эдэе хоолгүй, хубсаһа хунаргүй хуугагүй ха юмши...

ХҮҮГЭДЭЙ ЖАСАДА ХАНДАНАН ХАНДАЛГАНАА

Нара дүүрэхээ байна. Тээд талонүүдтаа юумэ худалдажа абаадуйб. Олон үхибүүдтэй бүлэдэ талонүүдээр үгтэхэ эдэе хоолой зүйлүүдье эхэ болгожо болохогүй гү? Миний үхибүүд хэдэн нарын туршада мяха, тоһо гэхэ мэтые огто хараагүй.

СОНОСХОЛ

«Москвич» автомобилнө һайн планировкай хоер компатотой квартираар андалданаб.

ЭЭЛЖЭЭНДЭ БОЛОН ХӨӨРЭЛДӨӨНӨӨ

Хэр урда сагһаа хойшо басагдтаа заһал бэлдэхэ гэжэ буряад зоной эдэршгүй нарин заншал, гурим бии юм. Тингэжэ тинтэрэ унтар хэбтаринь бэлдэхэ гэжэ түрэнхидэй наниг уулга. Басагдани хаданда гараа. Тээд ороншье, подүшкашье байхагүй... Яаха еһотой болонобиди.

ГАЗЕТЭДЭ ЭЛГЭЭГДЭХЭН ТЕЛЕГРАММА

Намайе тамтын байраһаа гаргаа һаань, эдэе коол баригаа арсааб. Корреспондентие түргэн элгээгты.

«ЮБИЛЕЙНЫЙ» УНИВЕРМАГ ДЭРГЭДЭ

Лотерейнүүдье өөһэдөөе өөһөшөөд ингэжэ хаша-рланда; Гансал мавнада

300 түхэрэг хүртээр шүүбэри абажа магадгүйт. Гансал түхэрэг түлэхэ хэрэгтэй. Нэгэ түхэрэг түлэхэдөө, үгыршэхэгүйт».

СОВЕДУУДЭЙ ТАЛМАЙ ДЭЭРЭХИ ЛОЗУНГНУУД

«Бидэ талонүүдээр ажа-хуухаа эсэбди», «Обкомые үгм хээ», «Эсэгэдэмини өжол ологты».

ХАНДАЛГАНАА

«Улаан Хэрэһэнэ» республикын бүхы хүн зондо хандажа, сентябрийн 30-да энэркы сэдхэлэй үдэр үнгэргэхье дурадхана. Энэ үдэр жэл бүхэндэ үнгэргэгдэхэ еһотой».

ГАЗЕТЭДЭ ТОЛИЛОГДОНОН ТЭМДЭГЛЭЛНҮҮДНЭЭ

«...Үнгэрэгшэ понеделнигтэ дасан нээгдээ, Багалан митинг үнгэргэгдэжэ, дасан өрөөдхөлгын ном уншагдаа...»

«...Соносхол гэжэмнай амжалтын нүхсэл мүн. Энээнине бү мартагты!»

ВОКЗАЛ ДЭЭРЭ БОЛОН ҮГЭ БУЛАЛДААН

—Хубилган шэнэдхэлгэ юу үгөөб? Үлэсхэлэн хоон байдал, элдэб янзын митингүүд, хоонон үгэнүүд... Юрэдөө экзэнһээ ондоо юумэн харагданагүй. Брежневэй үедэ үхибүүднэй хубсаһа хунаргүй ябаагүй. Сахарһаа эхилээд, ондоошье эдэе хоолой зүйлүүд элбэг байгаа ха юм.

—Сээднүүд дээрэ юун тухай хөөрэлдэхмөн шагнаха ха юмбиди. Урдахи жэлнүүдтэ гансал нүдэ далдахааа ондоо юумэн байгаагүй. Мүнөө тад ондоо байдлаар ушарнабди. Арад зонһоо юумшье нюугданагүй.

—Хэһэн ажал харагданагүй.

—Хүлээхэл хэрэгтэй.

Эрэхэ жэлдэ байдалнай һайн тээшээ хубилжа магадгүй гэжэ найдахааа ондоо юумэн үгыл хаш даа. Шэнэ жэлдэ байдалнай нэгэ бага һайжарһай гэжэ хүсэе. Этигэл найдабаригүйгөөр ажаһуужа болохогүй ха юм.

Наталья ДАШНЕВА.

Эрхим хэшээл

Урдандаа хургуулинуудта саг үргэлжэ жэшээтэ хэшээлнүүд үнгэргэгдэдэг хэн. Тэдэн тухай һайсахан дуулаһан, өөһдөөшье байлсаһан байнабди. Багшын хурха асуудалнуудта харюунуудые эртэһнээ сэгжэлдүүлээд, жэшээтэ хэшээлдэ эрхим һайн бэлдхэлтэй байһанаа харуулхье оролдохо... Комисси нимэ харюунуудые шагнажа, хангалтатай сэгнэлтэ үгөөд лэ аба-шаха.

Нэгэдэхи хургуулины литература болон ород хэлэнэй багша Ольга Александровна Молодцова шэнэ арга методээр жэшээтэ хэшээлнүүдье үнгэргэдэг байхье дурадхаа.

Юрын хэшээлэй орондо (декабристуудай буһалгаанда зориулагдана) Ольга Александровна арбадахы «ба» классей хурагшадтай хамта энэл темэдэ жүжэг наада үнгэргэхэ гэжэ бодоо. Ингэжэ Ольга Александровнагай сценари бэшхэнэй удаа хурагшад репетицидэ абажа, эхэ бэлдхэл хээ. Буряадай драмын театр хурагшадта костюмуудые үгөө. Нимэ хэшээл гэхэ гү, али жүжэг наадан зал соо сугларһан бүхы хүнүүдтэ һайшаагдажа, халуун алыга ташалгандэ хүртөө.

Декабристуудай ажабайдал амар байгаа гэжэ одоол ойлгоготой тодоор харуулба гэжэ тус хэшээл тухай бүхы хүнүүд нэгэн һанамжтай.

Дима ЭЛЬЯСОВ, Юра КУШНАРЕВ, 1-дэхи хургуулины 10-дахы «ба» классей хурагшад.

Амаралтада гараба

Декабрийн 20-һоо 21 болотор Буряадай ССР-эй Верховно Советэй III сессии хүдэлмээрэ үргэлжэлүүлээ. Консервативна Верховно Советэй байлалнай болоо гэжэ ха гэжэ һанааһар. Юундэ ингэжэ һанааһан гэжэ, депутатууд амар бэ нэгэ шухала асуудалнуудтаар шиндхээрн эхэл болгоомжотойгоор абахаа һанааһар байна. Энээнэй урдахи репортаж соогоо би «Буряадай ССР-тэ гүрэнэй зоери хубаарилха тухай» дүрим тушаа тогтоолом проектын хуби заяан тухай хөөрөө хэм. Дэлгүүрэй харилсаануудта ороходоо амар түбэг бэрхэшээлнүүдтэй ушарлабиди гэжэ бодомжолһон байнабди. Нимэ байдалда хараһанай, мэгдэн тэдхэнэй үлүү гэжэ һанагдана. Бүхы асуудалнуудые гүнзэгтгөөр бодожо үзэхэнэй удаа шиндхэлэ шухала. Үшөө нэгэ хэды сагай үнгэрхэдэ Верховно Советэй сессии ажаллаа дахад үргэлжэлүүлээ.

1991 ондо Буряадай ССР-эй бюджет бүридхэлгэ тухай хуулины проект шүүмжэлэгдээ. Үшөө хэды дахин зүбшэн хэлсэгдэжэ, олоной анхалда табигдажа, һайсахан заһагданаһан удаа тус проект үндэһэн болгожо абаха еһотой. Ингэжэ хуулины олохон статьянууд хубилгагдаха байна.

Буряадай ССР-эй Верховно Советэй регламент тухай хуулины проект статьягаар тус тустай зүбшэн хэлсэгдээ. Эндэ депутатууд зарим асуудалнуудта үлүүсэ эхээр анхэржа, эх сэг бараа. Саашадаа эгээн түрүүн шухала асуудалнуудые алишье талаһаан анхал-тайгаар хаража, шиндхээрнүүдье абаха хэрэгтэй гэжэ һанагдана. Регламент тухай хуулига заһабари аһалашье оруулагдаа.

1991 оной январийн 1-һээ Верховно Советэй, Министрүүдэй Советэй орган болохо «Бурятия» гэжэ республиканска газетэ гаргажа эхилхэ тухай тогтоол баталан абаа. Бидэ тус газетын хүдэлмэрлэгшэдые халуунаар амаршалаад, ходоодоо амжалтатай абахмөн хүсэ-набди.

Сессиин түрүүшын хахад ажаллаа дүүргэбэ. Январийн 14-дэ депутатууд дахад сугларжа, шухала асуудалнуудтаар шиндхээрнүүдье абаха.

Сергей БОЛОТОВ,
манай нойр.

байхада, яажэ арсааб. Түрэнэй гараһан нотагайны ферма ха юм. Тэндэ хоер жэл тухай худалдаа байхадань, фермын түрүү һаалишан партгрупппог Хандама Цыдыпова Буянтуева нэгтэ хөөрлэгдэжэ байтараа, ингэжэ хэлбэ:

—Шн, Бэлигмаа, һаалишан болыш, юрэдөө, Ядал-дахагүйш. Бидэһини туһалһаа аабзабди. Абаха салин түлбэрншье тоо бүридхэгшынхнөөе хуреггүй дээшээ байха ха юм.

Фермынхнээ суута һаалишанай тингэжэ хэлэхэдэнь, баһал арсаха, ара гэдэргээ таталдахын яэшье өргөгүй байба. Тингээдшье туйлай ажалла бэрхэ, хүн зондоо хүндэтэй, хүхюун зугаатай абадаг, хээздэшье урагшаа һанаатай Хандама Цыдыповагай худалжа, зоноор хөөрлэгдэжэ байхмөн харахадань, Бэлигмаа—ходоо агаархаша, һайшаагша хэн. «Хүдэлмэрлэгшэ хүн хээздэшье һайхань»,—гэжэ дэмы хэлсэдэггүй.

—Хайшан гэз һаа, ингэжэ худалжа хураха гэжээ-биб гэжэ һанагша хэм. Тингээдэ Хандама Цыдыповагай хэлэхэн үгэ, зааһан юумэ бүхэнине ухаандаа буюу хоер хадууа, дүй дүршэлдэнь хураха гэжэ оролдооб. Мүнөөшье аһала бараг шадабаритай болоод байхадашье, баһал тэрэнһээ элдэб юумэ хуража абадаг-би,—гэжэ Бэлигмаа Моросана хэлээ.

Залуу басаганай эндэ хү-

нэ ха юм,—гэжэ Х. Ц. Буянтуева хэлээ хэм. Бэлигмаа Гуреева партгрупппог хураһанһинь баһал өөрын нэгэ удхотай юм. Эндэхи партийна бүлэгтэ олон жэлдэ хүтэлбэрилһан коммунист Хандама Буянтуева нэгтэ суглаан дээрэ ингэжэ хэлбэ:

—«Эрхэ» наран ээлжээтэ түрээ гэжэ бич, нүхэд. Бэлигмаа манай дундаһаа урган гараһан һаалишан, бидэһини дунда хүмүүнһин коммунист гэжэ. Энэмнай амар хүн бэ гэжэ бүлгэ мэдэнэбди. Манай коллектив дилэнхидэ наһажаал зон боложо, олонхмнай пенсидэ гарахмөн. Тингээдэ шн, Бэлигмаа, дундуур наһанай хүн хадаа бидэ наһатайшуулые халажа абаха, залуушуулаа дахуулжа абаха болонош. Бидэ баһал фермэдэ худалжа байһан сөгтөө шамдаа туһалһа, дэмжэжэ аабзабди. Тингээд би Бэлигмаа партгрупппог хурагшые дурадханаб.

Тэрэһиний коммунистууд алыга ташан дэмжээ бэлэй. Үнгэрэгшэ хабар нотагай хурагшад тэрэһине баһа районой Советэ ара-дай депутатаар хураа хэм. Зарим хүнүүд хуби заяа-гаа, наһанайнгаа жаргалые бэдэржэ, хөө халуур абадаг, аялалд олон мэргэжэл хэлгэдэг раб даа. Тээд аялалар алта бэдэрэн-хаар, абдарыа уудалаа гз-һэн үгэ баһал бии. Олон хүнүүд түрэнэй нотагаа юун-һэшье үлүүгээр һанажа,

Бэрхэш даа, Бэлигмаа

хаба шадалаа туршаха дуратай байдаг ха юм. Энэнь-шье гайхалгүй. «Урдатнай һаруул һайхан ажабайдал үргэн харгы утажа ба-на. Хаанаһье ошожо хур-хадтай—танай дуран али сохоздоо үлэжэ худалжа гүт, бүрил—һайн»,—гэжэ багшанарайн ходо хэлэдэг үгэнүүд үхибүүдэй ухаан бодолдо хадуудадаг һааб даа. Тээд үнэн дээрэ ажа-байдалда хүн тодоотой бэлэн юумэн гэжэ хаана байг-ша хэм. Одоол тэрэ олон харгын бэлшэр дээрэ тээл-мэрдэхэ, ишээ тиншээ даб-гээд, элдэб бэрхэшээлтэй ушаржа, модо мүргэнхэндэ гэдэргээ сухариха, али юм-мэнэй һанаһан соо бүтэхэ-гүйдэнь урмаашье хуарха ушар дайралдаа бээ.

Бэлигмаа Гуреевагай ар-бадахы класс дүүргэдэ бай-хадань, тэрэнэй урда баһал үргэн харгы нээгдэхэн шэн-гээр түрүүн һанагдаа бэ-лэй. Тингээшье нотагай олохон хубүүд, басагадэй дээдэ хургуулинуудта ху-рахаа ошохомнай гээд, шалгалтын дабажа ша-дангүй «унашообди» гэжэ бусажа ерэдэгмөн мэдэхэ хадаа нэгэ заа хүнгэнш-гмөн хаража, тэрэ буря-дай худөө ажахины техни-кумдэ ороо хэн. Нанаан-дань таараагүй юм гү, али ондоошье шалтаган байжа болоо, юрэдөө, Бэлигмаа техникумдэ орхоод, Штэ-тэ ошожо, ДОСААФ-ай радиооператорай хургуули дүүргэбэ. Баһал али боло-хо шалтагаанаар тэрэ мэрг-жэлээрэ худалдэгүй, 1980-аад оной эхээр нотагаа өрээд, түрүү сохозойнгоо контородо секретри-машин-истээр худалжа байтарн, тэрэ үедэ директорээр хү-дэлжэ байһан И. Н. Рубцов (мүнөө тэндэхи сельскэ Со-ветэй гүйсэдкомой түрүү-лэгшэ) дуудад, ингэжэ хэ-лбэ:

—Бэлигмаа Моросана, туһалха болоолһин даа. Бу-легай һу һаалин фермэдэ тоо бүридхэгшэ хэрэгтэй болоо. Ойро зуурашье һаань, худалжа үгш даа. Тингэе юумэнэй болоод

дэлхээ ерэхэдэ фермэдэнь дүршэлтэй бэрхэ һаалишад олон байһан. Тэдэнэй зариманинь мүнөө наһанай амаралтада тараһтай. Мүнөө эндэ Хандама Буянтуе-ваһа гадна Галина Доржи-ева, Нимбуева, Гелсама Цыренова, Гармажапова, Чимит Жамбаловна, Шагд-рова, Дашима Дондокова, Дондокова болон бусад дүршэл шадабари ехэтэй һаалишад худалһа.

—Иимэл хүнүүдэй ха-жуудаа худалдхөө, һаалишанай ажалай бүхы олол-онош, мэргэжэл шадаба-рини түргэн шудалааб гэжэ һанагшаб. Манай коллек-тивтэ анхалһаа залуушуул-да мээхэй зохидоор ханда-даг, али болохоор хурга-даг заншал бии юм. Эбтэй эетэй, һайхан һанаатай зон соо худалхэдэшье урматой,—гэжэ Бэлигмаа Гуреева хөөрэнэ.

Нээрээшье энэ һаалишан богонихон болээр соо мэрг-жэл шадабариня дээшэ-лүүлжэ, гансашье Чисаа-нынгаа сохоз соо бэшэ, район дотороо түрүүшүү-лэй ээргэдэ гараа. Хэрбээ 1988 ондо үнэн бүрһөө 2600 үлүүтэй килограмм һу һаһан һаа, нөдөндө тэрээ-нээ 2922 килограммда хүр-гөө юм. Энэ жэлдэ одоол гурба мянганай хилэ даба-ха байһан аад, үбшэлһэн дээрһээ ойро зуура хүн-гэн ажалда орохо, ферма-дээ тоо бүридхэгшөөр хү-дэлхэ баатай болоо. Байг-ша оной үнгэрһэн арба на-рын дүнгөөр тэрэ үнэн бү-рһөө 2835 килограмм һу һаагаад байгаа.

—Бэлигмаа һайн боло-лодо, Бэлигмаа дахин үнээ-дээ тушаажа абаха даа. Этигэнэб, Энэмнай өөрын-гөө бэын амарые хараад абадаг хүн бэшэ. Фермын-гээ ажал хэрэг тушаа хо-дол һанаагаа табижа, һу һаалин нэгэ заашье доо-шолоо һаань, энэмнай юун болоо гэжээб, амар шал-тагантайб гэжэ элхирүүл-хье оролдодог. Тэрэньшье гайхалгүй, Бэлигмаа Моро-сана манай фермын пар-тийна бүлэгтэ хүтэлбэрл-

үргэжэ, эхэ, эсэгынгээ хэжэ явахан ажал хэрэгтэ үр-гэлжэлүүлжэ, гал гүлмэти-нь бедаруулжа байхадаа эол жаргал, хуби заяанин эхэл гэжэ тоолодогмөн дэмбэрэлтэй.

Бэлигмаа Гуреева шэлэ-һэн ажалейнгаа хэдышье хүшэр хүндэ, хээздэ һанаа зоборитойшье һаань, саа-шаа эрдэм хургуули нам-наагүй, заатагүй ондоо тээ-шэ ошожо худалхэм гэн-гүй, нэгтэ нотагаа буса-һандаа шаналдаггүй. Ажа-байдалыншье аһала урэг-штэй, хоер заахан баса-гадын хүн боложо абаад.

Жэлэй дүрбэн сагта ма-лай хойноһоо абаха гэжэ-мнай хүнгэн бэшэ. Тээд энэ ажални арад зондоо туһа-тай, үнэн зүрхэнһөө орол-дожо абаһымни хүн зон бодотоор сэгнэжэ, хүндэл-нэ гэжэ мэдэхэдэ тэрэ ур-матай, улам урагшаа һанаа-тай худалдаг. Гансал бээ-ынгээ түхэлдөө, ороболнь, дахин үнээдээ һаажэ эхил-хэб гэһэн бодол һанаандань ходоол байдаг. Малай байра соо ороходонь маанадаа юундэ орхообши, түргэн өрөш, һаагыш гэхэндэл үнээдэйнгээ үүгэнэлдэн бай-хада, һаалишанай сэдхэл-дэ хүндхэн болоодхидог юм. Бусаха даа, Бэлигмаа.

М. НАМЖИЛОВ.

Хэжэнгын район.

Нютагаймнай хүнүүд

Угтаа хувирандал он жилүүд хувирчдаггүйгээр ошожол байх, үүнийг багша Долгор Базаровна Базаржаповагай 75 нахыг хаял тэмдэглэж бэлэйбди. Тээд байл хэдэн жил үнэгэршээ. Имж тэбээр наһа тэмдэглээнэй болоодо, хоёр ондоо бодолнууд сэдхэлдэшин ороод, үрбтээр үржжэ байхадал гэхэ. Энэ үшөөр Лодон багшатайда (үннөө хойшо Лодон багша гэж алдаршахан) эрэгдээ нэн. Ханануудтан бүлгэн гэхүүдэй дүр зурагууд хадаатай байна. Ашанар, түрэлхидэйн, шабинарын 75 нахатад зориулһан имж мүнүүдтэй шэмгэлмэл хуудан эдээнэй дунда байгаа нэн:

Эр хүнэй досоо
Эмээлтэ, хазарга, — гэжэ
ааб даа.

Эхнэршье хүнэй досоо
Элдэбин юмэн багтадаг
даа.

Жаргалтай, мэндэ
ябаашье наа,
Зоболон гашуудалшье
тохөөлдодог лэ.

Зүгөөр юумэндэ
дихлэнгүй
Зүрхэндэ багтаагад
ябагдадаг лэ.

Эмингье хургаашьегүй
бол,
Эрдэмдэ хүүгдье
хургаалта.

Эрхим багша
гэлсүүлээшэтай
Эгээл үндэр сэгнэлтэ лэ.
Нанан нанан байхадан
насаранил хайратай

даа...

Энэ сэг үнгэрөө гэжэ
ханахадан,
Элгэ зүрхэм хүмрэн
байдаг.

Эсэгын хүбүүдэй
эрхимын бэлэйш даа.
Эндэ мүнөөдэр нуужашье
байхала ялалыш даа...

Эдэ гунгитай шаналалтай мүнүүдье уншаад, эрхэлдэхэдэйн хойто ханадан үлгөөтэй концертын афишаа насаран Линховон наашаа буугаад хүржэ эрэнэ аа гу гэхээр минхэржэ байха юм. Тээд яахаб. Ажабайдалай эрьсэ, жамаа онимж хэсүү ха юм даа.

Хаража ябахада, зарим хүнүүдэй ажабайдала ахитай хатуу замшье наа үлүүгээр тудалдаг лэ ха. Нүгөө заримашуудай байдалда бүх юумэиний тэнсүүртэйхэн лэ байдаг гэжэ ажаглахаар байдаг. Долгор Базаровнагай, уга замда алининишье найсал дайралдан бээ даа.

Табанхан эхитэй Табтаанай нутагта Бүдын Базаржабай бүлэдэ гаранан хоёрдох үринь басаган байжа, Долгор гэжэ нэрэ үгэлэн юм. Арад зоной сээс мэргэн үгэ булаг мэтэ барагдашагүй. Нютагуудтаа нэрэ үгэхэ, жэшээни, Табтаанай бодхуудууд гэдэхэ, Бодоходо, имж нэрэн Табхайн Дугарай хүдэлөөнтэй холбоотой байжа болоо. Шандалинэй зайханууд, Алханын сэгдэнүүд гэжэ мэтээр Дуларгын районой сээсүүл хэлсэдэг бэлэй.

Ага найман эсэгын бусад нютагуудтал адил Табтаанай, тэндэхи хүн зон, һоним түүтэ домогтой юм. Хүдөө нютагууд соогоо түрүүлэн эхн хургууд байгуулагдахан, хорвод оной эсэс багаар «Саханай» гэжэ коммуна тогтоһон байха. Багшуудыг хургаха талада тэрэ хургуулины өхэ тухатай байһанины бүгдэндэ эли бээ.

— Аба хүгшэн ажы хоерин намайе номдо хургаха гэжэ өхл оролдодог, жүдхүүлдэг байһан, энээнэй лэ ашаар хургаданан юм байха, — гэжэ багша хоёргошэ. Юрэнхы дээрэ хүүгдээ эрдэмдэ хургаха гэхэн хүсэл бодол өгын бурладуудай дунда үнийнэй дэлгэрхэн байгаа. Элдэб бүлгэмүүднээ мүнгэ суглуулаад, С. Петербург — Петроград, Штэ, Эрхүү, Томск болон бусад Росси городуудта хүбүүдэ элгээжэ хургадаг байһан гэжэ түүхын дансанууд гэршэлнэ.

— Долоотойдомин хургуулида оруулаа нэн, шабинар соогоо төм багань ганса басаган хургадаг бай

гааб, — гэжэ Долгор Базаровна үргэлжлүүлнэ. — Ород айлдаа ороод, сай эрижэ уужа шадха болоо наа, газардаагүйш гэдэг нэн абамин. Тэрэ холын сагта эрээдүй мэргэжэлэйм эхи табиһан болоно. Багадамин эжым наһа бараһан, олон үрнхэртэй Тубчин-Ханда хүгшэн эжымнай маанадыг үндэлгэһэн юм.

Хүгшэн эжымнэр гэшэмнай алишье талаһаа үнэндөө бүхэли далайл даа гэжэ ойлгодог наамнай байн бэлэй. Дулаан зөөлэн алыгаа, үнжэгэн хайхан сэдхэлээрээ, гарбалаа, — далай, Эдэнэрэй дагуулан хоерөө тэсэжэ шагнаа наа, ямар олон үлгэр туужа мэдэжэ абхаа байгаа, өхө заншаалашье мартахагүймнай лэбтай нэн. Долгор Базаровна хүгшэн эжымнээ хоёргошье, хургаалы хуу ханажа ябадаг. — «Таанады модон торхо соо бусалһан даһатай уһан соо утаадаг нэмби, элүүр хайн бээтэй ябаха байхата, — гэжэ хэлэһынэ мартадаггүй. Уг гарбал тухайдаа хүгшэн эжым аша басагандаа домоглоһые дурдаа.

Бадмын Бүдын намган боложо, Тубчин-Ханда бууһан ха. Дунсуу

бээбди. Николай хүбүүнийн мүнөө энэ хэрэгшье «абажа ябана ха. Цыренжаб — Владимир гэдэ, — гэжэ бүлэгтэе үнн сагта Польшо ошожо түбхнхэн юм. Цырендондогын хорводтойдоо наһа бараһан. Жамьян — Георгий гэдэ, — гэжэ граждэн дайнай үедэ мүн лэ наһа бараһан ха. Петроград ошожо, хүбүүдээ эрээд эрэгшэ нэм гэжэ хүгшэн эжымнай хэлсэдэг бэлэй, — гэжэ Долгор Базаровна хэлэнэ.

Үнэхөөрөө эрхим багша болохо гэхэн зорилго урдаа таблаад, тэрэнэ хойно хойноһоонь бээлүүлхын тулада бүхы шадалаараа оролдохон, тингэжэ наһанайнгаа хэрэгтэ туханда хүржэ шаданан гэжэ Долгор Базаровнагай намтар гэршэлнэ. Агын долоон жэлэй хургуули дүүргээд, Бурядай багшанарай техникумэй нүүлээр, буряад хургуулида бэрхэ багшанарай хүтэлбэри доро хүдэлжэ, аһала дүршэлтэй болоһон бэлэй. — Тэрэ үеын комсомолшууд шударгы эдэбхитэйүүд, өхэ охитойгоор нийтын амал эмхидхэдэг бэлэйбди.

— Ямаршье орден, шагналнуудһаа үлүүгээр энээнине ханадагби, — гэжэ аяар 1933 оной июнийн 9-дэ абанан грамотаа үнн

мэдэ хаагдаа гэжэ. Комсомолой гэшүүн хүн хадаа институтайнгаа организацин секретерята ошожо энэн тухайдаа мэдүүлбэб, нюужа болохогүй, тингээгүй нгөө, гэмдэ орохош, Тинмэ саг байгаа.

Педагогик факультеттэ түрүүн ороһон байгаа. Хоёр жэл хургаад байтарнай, хуурмаг эрдэм ухаан гэжэ тоолоод, тэрээнине мнай хааба. Ялтайб гэжэ найса маргаһанай удаа географин факультеттэ орожо, баһа эхинһэнь хургаха үшэртэй болодоо нэн. Тингэжэ олон жэлдэ хургадаа, нютагаа, гэрээ ханахаш (дүүнэрнээ бээшэ хүншье үгы нэн). Нэгэтэ зунай амаралтада нютагаа зорижа гарабаб. Түбэгшөөнэб. Улаан-Үдэдэ буугаад, нютагай байдал тухай хургаһанха байна гэжэ бодобоб. Танилиудын тэрээн руу ошолтогүй ха даа... гэбэ. Яахаб. Тэрээн худар өхээр харагдаа наа, муу юумэндэ орожо болохош.

Дээдэ хургуулиа дүүргэжэ, 1940 ондо Долгор Базаровна Буряад ороноо бусаба. Зэдын аймагай Петропавловск дунда хургуулида хүдэлжэ эхилбэ. 1940 оной намар дээдэ хургуулинуудта стипенди үгы болгоһон тогтоол гар

тийн райкомой бюро дээрэ партиин гэшүүндэ абала тухай төөрлэдхэдөө, Долгор Базаровнагай амал ямаршье ажаглалта байхагүйнөө гадна найнаар хүдэлдэг, хүм таланышье байн, бэрхэ багша... тээд социальное происхождение...! — гэлсээд маргаба. Дайн дүүрбэб, ан-бун гэбэ... Шэрүүн хатуу дүрбэн жэл үнэгэрбэ. Тингэшье тэрэнэй мур сараа хаана ошохо бэлэй даа. Эдэ жилүүдтэ бүхы хүсэ шадалаа, бэйлг талынгаа хуралсалай хэрэгтэ зориуланһанын түлөө Агын округой гүйсэдхэхэ комитеттэй, партиин, окрүжкомой хүндэлэлэй грамотаар 1946 оной август нарада шагнагдаба. Дайнай жилүүдтэ абагалһанайн тэмдэг гэшэ — гэжэ Долгор Базаровна. Энэ багшын бүхэли наһаараа багшаар ажаглһанайн түлөө сэгнэһэн олон шагнал тэмдэгүүд сооһоо хоерхон лэ грамотыне юуиһээшье үлүүгээр ханадаг байба. Нэгдэхиниһэ дээрэ тэмдэглээ нэмди, хоёрдохиниһэ энэ ха.

Лодон Линхобоевич Линховоннай сэрэгтэй албанһаа бусахадан, хани нүхэр Рыгзидмаань наһа бараһан байгаа. Хэдышье хүндэ байгаа наан, үлэлэн хүнүүд гуламтаа сахиха, байдалаа зохиохо хэрэгтэй болоно. Тингэжэ Лодон багша Улаан-Үдэһөө Агала сэхэ орожо, Долгор Базаровнагай хамжаһан юм. Ингэжэ багшанарай бүлэ бүрилдэлэй. Лодон багшын энэ алхамыне тэрэ үедэ зүрхтэйгөөр хэгдэһэн гэжэ тоолохоор нэн. Юун бэ гэхэдэ, дайнай үүлээр нимэ изагуурай гарбалтай хүнтэй хубила нэгдүүлхэ гэшээ мнай үшөөл нилээд гайтайхан байһан. «Ангин дайсадтай» хүнүүдыне хурса нюдэтэд хараһаа ала дадаггүй үе гэшээ нэн.

Лодон багштан Оронгын (Иваага), Доодо-Бургалтайн дунда хургуулинуудта (Зэдэ) олон жэлдэ хоюулан ажаллаа. Оролдосотой ажалайнгаа түлөө Бурядай АССР-эй багылата багшанарай хүндэтэ нэрэ зэргэнуудтэй. Зэдэ-Оронкоор хүдэлжэ ябахадаа Ленинградтай консерваторида хуража ябаһан хүм бүүнтэйнгээ басагадые: Лыжикынэ 7 наратайдан, Даримов 10 наратайдан асаржа, томо бодогоод, хүл дээрэн гаргаһан хоёр гэшээ. Ингэжэ «үнэрөө шэнгэлсэжэ», хоёр басагадай юунхээшье үлүү ханаха, бүхы сэдхэлээрэ жүдхэхэ газарын хүгшэ абыхын боложо үлэнхэй. Тээд өхэ аша Лыжикынэ студент болоһон хойноо гэнтын аюулаа наһа баража, хоёр хүгшэдые таһа шэрээ нэн.

Мүнөөшье Долгор Базаровна басаганайнгаа дүр зураг хараада, хүндөөр наһа алдажа, гутажа шаалжа хуудаг. Лодон багша Лхасаран хоёр Лыжикынэ хоорондоо бэйлгээд Москвагай Улаан талмай дээрэ абхууһан фото харуулаад, эгээл эдэ булта үгыл даа — гэжэ гэрэй эзэн халагана, гутана. Тээд ажабайдалнай нимэл зайлашагүй үйлэтэйл гэшээ бээ.

Долгор Базаровнагай бүхы наһанины хүлгөөтэй хатуушаг үе сагта үнэгэрхэн байна. Тингээшье хадаа зорһоноо хүсэлдүүлжэ, дуретай ажаллаа — залуу үгэтиние хүмүүжүүлхэ хэрэгтэ эрдэм бэлнээ, хүсэ шадалаа зориулаа. Олон жэлдэ хургаһан шабинарын мартадаггүй, орожо гаража байдаг, мэндынгээ бээшэ элгээжэл ябадаг байна. хургаһанайн нэгэн СССР-эй ардад артист Дүргэжаб Дашинов гэртэн эрээд, хуушарһан краснүүдэйн гадар һалгажэ байхын хараа нэн. Эдэ бүгдэ харахадаа, багшын ажалай үнэхөөрөө хүндэтэй байһандаа баарлахаш.

Д. ЖУГДУРОВА.

НАНАНАЙ ХЭРЭГ

хын Бадма гэдэгын баруун хуасай угсаатанай, Түгмйн (Мухар-Шэбэр) сагаан талаһаа урагшаа зөмжэ ошоһоор Табтаанайда тогтожо нютагжалай. Үгүтэй хүн байһан ха. Шэнэ нютагтаа үлэгтэй байжа, үнэржөө, олон үрнхэртэй болоо нэн.

Ородой сагаан хаанай хүрээдэ түрүүн ороһон Бадмын үрнхэр — Цудим Жамцаран хоёр тухайда гэжэ, журнелнуудта бэшгэдэг, зоной мэдэхэ болоһон хада эдэн тухайда бү тогтоо.

Бадматанай олон хүбүүд аха дүүнэр сооһоо Бүдынхын үнэр баян — арбан хүбүүд басагадтай байгаа. Хүүгдэшье муу борьобоео гэжэ, үндэжэ эхиллэй. Тэрэ үедэ хургуулиа дүүргээд, ажаллажа байһан Жамцаран (Пётр Бадмаев) ахынгаа дүрбэн хүбүүдые, багань 9-тэй, өхөн 16-тай байһан, бээшэ буряад хүбүүдтэй (40 хүбүүд нэн гэжэ Б. Борадин бээшэн байдаг — Д. Ж.) Петроград абаашуулба. Тингэжэ буряад хүбүүдэй гимнази нээжэ, хургадаг байһан юм. Хэд ошоо нэм бэ гэхэдэ, Осор — Николай, Цыренжаб — Владимир, Цырендондог, Жамьян — Георгий, Хэрээһэ зүүлгэхэ сагай өрөхэдэн, «маанадые эржэ абаашыг, хэрээһэ зүүлгэхэ лэ», — гэжэ Тубчин-Ханда эжидэ бээшэдэг нэн ха. Хэрээһэ зүүлгэхэ таһа арасад, Бадмаевай гимназиһаа олонхын Агала тэрөөдэһэн, хэднэй тэндэ үлөөб гэжэ тэдэнэр бээ бээдэз һонирхожо бээшэлсэһэн байдаг. Эхэ эсэгтэе үргэхэ зааатай, гуламтаа хахижа бага Базаржаб хүбүүнийн эндэ үлэлэй. Эдэнэрэй хуби заяан ямараар эрхэлдээб гэжэдэ, Осор — Николай Николаевич Бадмаев Пётр Александровичай хэжэ ябаһан ажал үргэлжлүүлһэн, сөашадышье эдэнэр угаа уһанда хааагүй, хүбүүдын — Михаил Николаевич, Кирилл Николаевич, Андрей Николаевич — бултадаа медигүүд мэргэжэлтэй, арад зоной элүүрые сахилгада (фронтошье) алба хэжэ ябаа. Хоёр бага дүүнэрын наһа бараһтай, Михаил Николаевичын Балтин далайн эрээдэ — Калининградта түбхнхэй хуудаг. Андрей Николаевиче Буряадууд найса мэдэхэ, танхна болоһон байха. Түгэд эм баридаг, аргалуулаашедые олон байһан

нэй багша харуулна. «Буряад-Монголой республикын байгуулагдаһаар 10 жэлэй ойтой дашарамдуулан республикын Түбэй Гүйсэдхэхэ комитеттэй, Арадай Комиссарнуудай Советтэй грамотаар нүхэр Базаржапова Долгор Базаровна шагнагдаба», — гэжэ хуушан монголоор бээшээтэй. Тэрэ үедэ нимэ шагнал гэжэһэмэй мүнөө сагайхи шэнги бээшэ, харин нилээд өхэ удра шанартай үндэр урмашуулга байһан гэжэ хэллэтэй.

Урагшаа ханаатай, ургажэ ябаһан залуу багшын СССР Союзай Тэгээрэлэй хүдэлмэрилгэлэдэй профсоюзай VIII съезддэ делегадаар хунгажа, Буряад-Монголоо эльгээгдэһэн юм. Тингэжэ тэрэ съезд дээрэ 1932 ондо тус профсоюзай түбэй Хорооной пленумэй гэшүүнээр хунгагдаад, 8 жэлэй туршада нийтын энэ тушаал дүүргэжэ ябаа.

Хэдэн жэлдэ багшалаад, дүршэлтэй болоод, Долгор Базаровна дээдэ эрдэмтэй болохо гэжэ бодобоб. Тингэжэ Герценэй нэрэмжтэ Ленинградтай багшанарай институтта орожо, наһаһааа хүсэлдүүлбэ. Тэндэ хураһан жэлүүд тухайдаа өхэ дулаанаар дурдадаг. Тэрэншье зүб ааб даа. Хүн бүхэнэй ажабайдалда студент, абанан жэлүүдхээ хүхюу һониноор, дулаанаар ханагдаха үе саг хомор бээ. Долгор Базаровна ингэжэ хоерөө нэн:

— Гэдэһэн үлдэхэ, хубсаһанышье тэрэ тухай хааба. Тингээшье наа, хүхюүтэйүүд лэ ябагдаша нэн. Нэгэ нимэ ушар марташагүйб. Хармаандаа хан гэхэ хэдгүй болободи. Ленинградтай хадим институтта хуража байһан нүхэр басаган Цыдын Дондобтэеэ хоюулан университеттэ хүдэлжэ байһан Агын профессорнууд Базар Борадин, Цыбин Жамцаран, доктор Лыксэ Жабэ (булта нэгэ буряад байдаг нэн) гурбанда зүрхэлжэ ошобобди. Ороод, үг-маг гэлдэжэ, эшэжэ гайхажэ байхадамнай, маанадые һуулгажа, сэдэртнай эдэлүүлээд, 5—5 түхэриг үгөөд табья нэн. Имж өхэ мүнэтэй болоходоо (тэрэ сагта өхэл мүнгэи байһан) ямараар барлаа нэмбибди. Энэмай 1937 он нэн. Бэрхшээлтэй хатуу саг байгаа, Уданышьегүй нютагһаа гашуудалтай мэдэн дуулаба: абамин, Даша-Дондог ааймин түр

раа нэн. Тэрэ жэлдэ Буряадай багшанарай институтта ороошод таража эхилбэ. Эдэ мүнүүдэй автор 10 түхэртэй болотороо байгаада (нимэ мүнхөөр хаана холо ошохошын) Зэдын аймаг ошоолойб. Агын багша эндэ бии гэжэ дууламсаараа, хаража ошожо танилсабаб. Нютагаа, гэрээ ханаһан зок бээ бээдэ үбиг сэдхэлээ тэмээжэ тэгшэлжэ ябадаг бэлэйбди. Ленинградта олон жэлдэ хураһан багша өхээр гунгилдаг нэн. Нэгэтэ ингэжэ хоерөө бэлэй:

— Осор-Николай абатамин (яагаад ошоһон бэ гэжэ дээрэ дурдагдаа) тэндэ хуудаг байгаа. Зүрхэлөөд лэ нэгэтэ ошоо нэм. Гоо айлалһан байгаа нэн. Бээшэ абаагүйб, тинмэ хэбээргүй шэнги байгаа бэлэй. Тингээшье аюултай саг байгаа даа. Хамалгын хатуу үедэ 1938 ондо, Осор абган тушаалгаа нэн.

Дайнай эхилхэдэ, Зэдын голһоо Долгорууд хубарилдаһаар нютагаа бусалайбди. Түрүүн би мултарбаб, Табидаггүй хатуу саг байгаа. Намайе машинада һуулгатадаа, «досоомни хилгаһанайшье багтаха забһар үгы» — гэжэ Долгор Базаровна үлөө нэн. Тингээд уданышьегүй эрээ нэн даа. Тэрэ дороо Табтаанайгаа ошожо, дунда хургуулида багшалаа, директорээршье хүдэлөө. Эдэ жэлүүдэй хамаг бэрхшээлүүдые тооложо бараха аалши. Түлөө залһанһаа эхилхэдэ, хүүгдэй эдэ хоол хүртээрөө хуу дуталдаха, эдэ бүгдые колхозуудһаа эрижэ абаха өһотойш. Унаашье гэжэ байхагүй. Найсал абагалалган болодог нэн. Удаань Дуларгын районой арадай гэгээрэлэй таһагта инспекторээр хүдэлжэ байхадан тохөөлдохон нэгэ ушар тухай ингэжэ хоерэдэг: «Найнаар хүдэлнэ ха юмши, партида орохоо яанаш», — гэжэ партида организацин секретарь нэгэтэ дурдахаба. Байлай арсангүй мэдүүлгэ барибаб. «Ангин дайсадтай», «Пётр Бадмаевтанеар түрэл» гэхэл бээз гэжэ үншэн хабһанайнгаа оворто бодоноб, абахагүй байха, дэмь ха даа, мэдүүлгээ хоергэнь абаа наа. Тээд баһа урагшань хүнэй татахада, гэдэргээ бууагдаха гэжэ яахаб гэхэ мэтээр олон бодол толгой соогоо бусалгаба. Үнэндөө энэ нэгжлээшын зүб байба. Пар

Миларайбын 950 жэлэй ойдо

Оюун бэлгэтэ пост-деданыш
Миларайбын (1040—1123) түр-
хөөр 910 жэл энэ жэлдэ гүйсэ-
бэ.

Амерхаа Ганга мүнэн түр-
тэр, Бейгалхаа Гимелайн ор-
елнууд түрэтэр нэмжлэн үр-
гэн сэх дайдаа оршодог ара-
дуудай соел нэгтэй байһанай
ялс гэжэ хүлдэ хадха Миларай-
ба болоно. Ондо ондоо үе
сагуудта ондо ондоо арадуу-
дай бүтээн байгуулһан оюун
бэлгэтэ баялг хадха нинтэ
хүмүүн түрэлтэнэй үнэтэй сэн-
тэй зүйлүүдэй түрүү һуури
эзлэн батажаха хэрэгтэ хо-
додоо нүлөөлдэг байгаа, Гима-
лайн орелнуудһаа гэрэл тува
сасарһан Миларайба гэжэш-
мнай оюун ухаанай оюургүй
сэх далайн үндэр дэлгнүүд.

Мүнөө Миларайба тухай ун-
шагшадта хурхангыгаар хоор-
лэ гэжэ нэм.

***

Миларайба хадха түбэд пост,
даянда һууһан санавтаран байгаа.
Тэрэнэй зохиолон дуулалнууд эхэ
мютаганы алдаршан юм. «Эрэ
уһан луу жэлэй намарай түрүүшын
һарын хорин табанай үдэр би
эхлээ түрөөбэ», — гэжэ намтар соо-
гоо тэрэ бэшэжээ.

Түбэд зоной түрүүн сахина бай-
һан бон шажанай эсэргүүсэлтэ
дабажа, буддын шажан «сэһата
орондо» одоошье дэлгэржэ, бэйх
һууриа эзэлжэ байһан үе сагта
бэлэй. Миларайба өөрөө буддын
шажанай Карчжудпа гэжэ халба-
рида хабатай хүн байгаа. Шажан-
най мэдээжэ ажал абуулагша, тү-
бэд эрдэмтэ, оршуулагша Марпа
(1012—1097) гэжэш Карчжудпа гэжэ-
шын анхан үндэһэн байгуулһан
түүхэтэй. Энэ халбарини сурталы
дагшадтай олонхидын аскетизм
гэжэ гү, бээшэжэжээ, зөөри
суглуулжа, эднээ ууза юумэндэ
шуната мэттэ буруушан, ажабай-
далай эрхэлһээ холодохо замые
шлэдэг байгаа. Хүн зоной хба-
даггүй жад уугада һуужа, хэдэн
арбад хэдэ даян бисгалхадаа,
нотуун шанарай үг баримталан,
сэдхэл бодолоо ариудалһын ар-
та боломжо олодог нэн. Энэ өһо
эвчлалы сахиһын классическа
жэшээ хадха Миларайбын ажаба-
дал, тэрэнэй зохиолнууд болоно.

Холоһоо сайбалзан
ялалзааша хабсагайн
орелһоо
Хогоосон юртэмсын бүхэ
юумэнэй мүнээ бусые
мэдэрнэм.
Дэлтэй дээрэ амдаралһын
баяр гэжэш наранвар
дэгдээ шүүдэр.
Дээдэ өртөгтой намда
тэжээл боложо эзнэйнэ,
Даянда һууладам, юушье
һаад тойбо татангүй.
Хүн зонойо таһаран амин сахи-
гала Миларайба нигэжэ магтан
дуулаһан байна.

Миларайбын наһанай замые тэ-
рэнэй дуулалнууд юм гэжэ
мэдэрһинээр бэл дундаа зуун
жэлүүдэ дэлгэрһэн буддын ша-
жанай мандаһаа орондо ажаһуу-
һан санавтаран түнэй оюун уха-
анай гүн соһоо гаралтай байһан
өрөө асуудалнуудта өөһөү бэлдэ-
һэн ушар бичэ гүй Түбэд орондо
дэлгэрһэн буддын амин асарһаа
гэжэ шажан мүнэнэй түрүүшын
шайг байгаа. Тинхэжэ элөөрөө
ажалһын үнэм-философско онсо
шажан эрхэлһээ тэрэнэй үн-
дэһэтэй байна.

«Милын намтар» гэжэ Буряад
орондо мэдээжэ болоһон зохиол
сооны наһанайн зам харуулагда-
даг юм. Хүнэй наһанай ажабада-
лые зураглаһан нимэрхүү зохиол-
нууд хадха дундаа зуун жэлдэ
эгээл эдээр дэлгэрһэн жанр бай-
һан байна. «Милын намтар» хадха
олон тоото түбэд намтарнуудай
нэгэн болоно. Домог, фантасти-
ческа үйлэ хэрэгүүд бодото үйлэ
хэрэгүүдэй яаха аргагүйгөөр худ-
кершанхай. Тинхэ хан хойно, эр-
дэмтэдэй бэшдэг өһөөр, өлөн-
гала аман зохиолой ба литерату-
рые талаһаа һонирхолтой. «Милын
намтарай» өвөр хэн хэн хаб гэ-
бал, Миларайбын шабинарай нэг-
эн — Райчунгу (1084—1161) гэжэ
байһан байгаа.

Модон бараар барлагдан «Ми-
лын намтар», мүн «Миларайбын
зуун манган дуулал» гэжэ гү, али
«Гурбум» (эзнэ «Намтарань»
дэлгэрһын нэмэлтэ, болодог) гэжэ
зохиолнууд иматгал түбэд
орондо мэдээжэ байгаа бэшэ. Тэдэ
зохиолнууд Нопалһаа эхлэдэг, Бай-
гал шадарай нутагууд хүртээр
дэлгэрһэн байгаа. Үнгэрһэн зуун
жэлһээ эхилжэ, Европын эрдэмтэд
эдэ хоер зохиолдо анхаралаа хан-
дуулдаг болоо. Баруун Европын
хэлнүүд дээрэ (немец, англи,
француз) хэдгэһэн оршуулганууд
дай научна хэлбэл хэдэн дахин
гараһан байха, Тэдэ олонхидын
— зохиолнуудынь шэлэжэ абаад
оршуулһан зүйлүүд. Миларайбын
намтары, зохиолнуудые тусхай-
таар шэнжэлһэн ушар манай эсэгэ
орондо зуун зүгэй асуудалнууды
шэнжэлдэг эрдэмэй хуудһанда
байхатгүй. Россия эрдэмтэдэй дун-
даһаа зүүн зүгэй асуудалнууды
шэнжэлдэг зарим эрдэмтэд (А. М.
Позднеев, Г. Н. Потанин, Г. Ц.
Цыбиков, Б. Барадин, А. И. Вос-
торжиков) түбэд поэдэй уран зохиол-
нуудай өөрсэ анзые, удха шан-
рые тэмдэглэнхэй. Түб Азияр яба-
даа, замайнгаа тэмдэглэл соо
Миларайба тухай Н. К. Рерих олон
удаа дурдаһан байна. Үгээр улам
хэлбэл, Гималайе дүрсэлһэн су-
та цикл сооны «Миларайбын агы»
гэжэ нэрлэтэй зураг бии юм.

Тэрэн Москвада Зүүн зүгэй
арадуудай искусствын музейдэ ха-
дагалаатай. Н. К. Рерихэй хүбүүн
Ю. Н. Рерих «Дэбэр-Онбые» ан-
гли хэлэн дээрэ оршуулһан габь-
ятай. Энэ зохиолой хоердохин ху-
бинин наймадахи ном соо гэхэ гү,
али бүлэг соо (энэ Миларайбын
багша Марпада ба тэрэнэй багша-
нарай үг изагууртадаа зориула-
данхай) Милын ажабадал, үзэл
бодол тухай горитой хэлээтэй.
«Гурбум» сооһооны хоер дуула-
ланы амаргүй һайн оршуулга
1922 ондо «Востока» гэжэ сэтгүүл
соо толилогдон байна. Тинхэдэ
түбэдэй эрдэмтэ В. С. Дилькова-
гай Миларайбын ажабадал, зо-
хиолнууд тухай бэшэһэн хэдэн
статья барлагданхай.

Миларайбын зохиолнуудай хуу-
шан монгол хэлэн дээрэ хэдгэһэн
оршуулганууд онсо һонирхолтой.
Эдэ оршуулганууд ямар ушараар
бии болообт XVI зуун жэлэй һүүл
багта, XVII зуун жэлэй эхээр Мон-
голда буддын шажанай дэлгэр-
хэдэ, тэдэ оршуулганууд хэдгэ
гэжэ ойлгосотой бээ. Энэ ороной
түхэдэ ороо бэрхэтэй үе сөг ту-
даад байгаа. Монгол хаашуул хоор-
ондоо даялалдажа байхадха,
өөһөдгөө хан түрэнүүдө до-
рой болгодог нэн бээ. Эгээл энэ
үедэ харһаа довтолго тэгдэжэ,
Монголой бээ даанхай байдалы
үгэ гэжэ болохоор байгаа. Эгээл
нимэ оршондо монгол хан түр-
нүүдэ политическэ ба соел бол-
босоролой эдэлхи үүсхэл хэгдэбэ.
Юрэнхы дээрэн тэрэнэй үе са-
гые «монгол ремессанс» гэхэ гү,
али нэгэн зүжэлтэ гэжэ нэрлэ-
дэг юм. Монголшуудай соел бол-
босоролдо горитой дэбжэлтэ бо-
лоо. Энээндэ буддын шажанай
«орго» өтэ нэн бээ. Юуб гэжэдэ,
Монголда энэ шажан дэлгэржэ
зуураа Энэдгэжэ, Гималайн тада-
нуудта ажаһуудог арадуудай хэ-
дэн зуун жэл соо «булгуулһан»
соел болбосоролой зүйлнүүдө
асарһаа ха юм. Монгол бэшэ-
гые, уран зохиолые нэггэһэн хү-
жөөтэ абадал тэрэ үеын монгол
инитын онсо шижэ мүн. Оршуу-
лагдан зохиолнууд тэрэ үедэ
эгээр дэлгэржэ, буддын шажанда
орлоһон монголшууд том олоор
оршуулга хэдэ болобо. Оршуу-

лагдажа, эгээл мэдээжэ болоһон
зохиолнуудай нэгэн «Милын на-
мтар» юм. Монголой-түүхэдэ мэдээ-
жэ гэжэруулһан, пост, XVII
зуун жэлэй монгол поэзийн эрхим
дээжэ гэжэ тоологдодог — хабса-
гайда бэшгэдэһэн шүлэгүүдэй өв-
тор Цогто тайгын ба тэрэнэй эхэ
Чинтайху хотанай захилаар Гүшэ
цоржо гэдэг 1618 ондо Хүхэ хо-
тодо энэ оршуулгые бүтээһэн ал-
дартай. Нэрлэгдэжэ зохиолһоо
гадаа Гүшэ цоржо ондоошье зо-
хиолнуудые оршуулһан байдаг.
Тинхэдэ энэ хүн хадха түбэд сое-
лые том һайн мэдээг, өөрингөө
үе сагта гайхамшагта бэрхэ ор-
шуулагша-литератор байгаа бшуу.
Байгал шадарай нутагуудта буд-
дын шажанай дэлгэрхэдэ, «Милын
намтар», мүн «Гурбум» Бур-
яад орондо мэдээжэ болоо. Гүшэ
цоржын оршуулһан «Милын на-
мтар» XIX зуун жэлдэ Эгэтын
дасанда барлагдан байдаг. Тэрэн-
эй арбан ном Буряадай эр-
дэмэй түбэй Никитын эрдэмэй гэр
бэшгүүдэй таһагта хадагалаатай
юм. Гадна баһа нэгэ тинхэ ном
тэндэ бии. Зүгөөр ямар дасанда
барлагдан бэ гэжэ мэдэгдэнэ-
гүй.

Монгол үзэг бэшгэ мэдээтэ на-
һатайшуул, илангала Буряадай зүүн
нутагуудта мүнөө болотор «Ми-
лын намтары», заримань «Гур-
бумы» нарын хадагалажа, унша-
жа байдаг. Онтохон шэнгээр аман
хөөрөө дамжажа ябаһан ушар-
нууд мэдээжэ.

Түбэд орондо суута даяанша
тухай домогууд хадха энэ ороной
түүхын, соелой, шажанай эгээл
мэдээжэ ажал абуулагшад түүрүү
зэргэдэ хэлсэгдэжэ байдаг. Г. Цы-
биковэй Лхасада ажаһан бэшгэ-
нэй өһөөр, гэжэ дэлхэй дээрэ
«Миларайбын ажабалые зурагла-
һан захатай бухануудые газда-
гуур гэрэй хануудта үлгэржэ-
хоод, тэрэнэй намтарһаа үзэгдэл-
нүүдө дурдан, хүнүүд олоороо
сугларвад, хэдэн час соо хөөрлэ-
дэжэ байдаг юм бэлэй. Үгышье
һаа, Миларайбын ажабадалһаа
нэгэ үзэгдэл жэшээ болгон хөө-
рлэдэг байгаа ха. Хатуу хэрэгтэ
ангуушан Гомбо-Доржжэ гэжы
номгорүүлһан тухай хэлэгдэдэг.
Б. Барадинай һанамжаар, энэ үзэг-
дэл бүхэли театральна зүжэг бо-
ложо, «онсо анзын, сэхыен хэлбэ-
лэл, Лавранда публицистикын ам-
жалтата үүргэ дүүргэдэг байгаа».
«Түбэдтэ, Монголда Миларайбын
самай хөөрлөдөөнэй текст багтаа-
һан тусхай, эхэнхидэ гар бэшгэй
номхоннууд бии юм», — гэжэ Б. Я.
Владимирцов баталан хэлэһэн бай-
даг.

Миларайбын «Намтар» юугээрээ
һонирхолтой юм гэбэл, бодото
байдалые үнэн зүбөөр зурагла-
һан уран һайхан зохиол болоно.
Олонхидо юрэнхылэн бэшэһэн
апокрифичнэ олон тоото зохиол-
нууд сооһоо онсо илгардаг юм.

Миларайбын шаби Райчунг гэ-
шэ өөр тухайдаа хөөрхыенэ баг-
шадха ханддаг. Ингэжэ Милын
намтар эхилдэг гэжэш. Залуудаа
«ямар хара хэрэгүүд» үүсхэнэ-
нээ, хадгад эгэрэлтэ хэрэгүүдэй
замда ороһоноо, «доторой үнэн»
гэжы олоһын замнууд тухай,
оюун ухаанай бэдэрлэгнүүд ту-
хай, эдэ бэдэрлэгнүүдэй үедэ
олдоһон мэдээһнүүд тухайдаа хөө-
рхыенэ шабины багшадха ханд-
һан шуу. Райчунгын асуудалнууд
болон Миларайбын хариуһууд —
«Милын намтарай» бүхэ арбан
хоер бүлэгэй байгуулһын гол нү-
даһан нимэ. Тинхэжэ түрэнэн сэг-
һаан наһа баража, бээыенэ хай-
луулһан үдэр ба багшынгаа хэрэг-
сүүлүүдэ шабинарайн дундаа
хубаһан сөг хүртээр Миларайбын
наһанай бүхэ зам уншагшад
урдуур үнгэрдэг.

Номой түрүүшын гурбан бүлэг
соо Миларайбын балшар ба эдир
наһан тухай хэлэгдэнэ. Өөртэнэ,

гэр бүлэдэнь тодотр ушаруулһан
дэсэдһаа үһөөгөө нхэнэ. Тинхэ-
дэ хара эльбэ шудалжа, эльбэ
жэлынь эди шэди харуулһанайн
удаа хүнүүд олоороо үхэнэн бай-
гаа, Гэнтэ ойлгожо, гэмээ наман-
шалһан Миларайбын боди сэдхэл
сэдхэжэ, һахил хүртөөһэн Марпа
багшынгаа туһаламжаар Гималайн
агыда хүн зонһоо холо даяанда
һууһан тухай удаадахи юһэн бүлэг
сооны хэлэгдэнэ. Буян үйлэдэн,
даянда һууһан Миларайба тухай
һураг суу бүхы орон дотор тара-
жа, һүүлшынгээ жэлнүүдтэ тэрэ
гэгээн боди-сада гүүлэжэ, олон
тоото шабинартай болоод, хүн
зоной зүгһөө үргэл мүргэлдэ хүр-
тэжэ үнгэрһэн түүхэтэй.

Фантастична зүйлнүүд, эди шэ-
ди тухай хөөрөнүүд дундаа
зүүн жэлнүүдэй уран зохиолой
түхэл маяг байһан ха юм даа. Зү-
гөөр «Милын намтар» соохи тин-
хэ зүйлнүүдэнь энэ зохиолой үнэн
бодото үндэһые «хушажархидэг-
гүй», харин тэрэнине бүри тодо
болгодог. Энэ зохиол соо амиды
хүнүүдэй образүүд олон. Эртэ
бэлбэрһэн (нүхэрөө үхүүлһэн) Ми-

ларайбын эхэ — угаа өөрын зан-
тай хатуу эхэнэр. Үгээрһын үхөөд
байхадха, туһалхын орондо харага
муухай зан харуулһан тэдэһнээ
үһөө нхэнээ гэжэ зоршоһон тэрэ
эхэнэр өһотойл бодото нюур бо-
лоно. Гадна орохо гэргүй, тулижа,
зайгуултажа ябаһан дүү басага-
ниинь агы нүхэнүүдэй нэгэн соо
даянда һууһан ахала оложо өрээ.
Хэрэгтэ ангуушад даяаншын агы
руу нэгэнтэ бэшэ ородог байгаа.
Юуыз үһөөгүй, халуун шүлүү до-
лоогоогүй эдир басагад туража,
өргө яһан болоһон, муу хубса-
һатай бандине наада барин энэлэ-
дэнэ. Зөөридэ шунанан лама, бая-
жыхын түлөө хара хэрэгшье үүс-
хэхээр бэлэн һайхасаан эхэнэрнэ
амиды хүнүүд шэнги. Һүүлэй һүүл-
дэ номой гол нюур хадха Миларай-
ба өөрөө байна. Ажабадалай
элдэб ушар үзэжэ, хадхын агы соо
гансаараа оршон, оюун һайхан
дуулалнуудаараа эхэ зургаан зүйл
хамго амитанда, хүнүүдтэ, бурха-
да, хадха уулануудта, он гүрөөл-
нүүдтэ хандажа һууһан Миларай-
бын образ хадха ном соо зураг-
лагдан элдэб образүүдэй залла
болон оршоно. Дундаа зуун жэл-
лэй Түбэд ороной арад зоной
байдал, зан заншал харуулһан
хуудһанууд том һайнаар зохог-
донхой. Түрүүшын бүлэгүүд соо
Миларайба хараһы соо мунхаг-
тан, муу юумэ үүсхэнэ. Гэгээрэл-
тын, боди сэдхэлэй замда гара-
һаниннь удаадахи бүлэгүүд соо
зураглаатай гэжэ дахин дабыла.
Иимэ олол, аргаар зохогдонон
зохиол уншагшын анхаралые эхн-
һээ һүүл хүртээр татанхай.

«Намтар» соо шүлэгэмэл бэшгэ
үсөөн: 30 бага гаран дуулалнууд
бии, бээ бээһээ удаараа баран-
даа илгавтайнууд. Зарим шүлэгүү-
дынь Марпа багшадха хандаһан
таринууд болоно. Харин заримы-
ниинь хадха хүнүүдтэ даяаншын
хандаһан номнол гашай гэхээр.
Ямар нэгэ үйлэ ушараар зохог-
донон шүлэгүүдэ бии. Намтар
соохи шүлэгүүдэ прозаическа
зураглалнууд нэлгэнэ.

Харин шэнжэлһэгшэдэй һанам-
жаар, энэдгэ сэдхэнүүдэй поэзи
Миларайбын зохиолнуудта нү-
лөөлһэн байна. Энэниинь юугээр
гэршэлхэб гэжэдэ, түбэд поэдэй
зохиолон шажан мүргэлэй мэгээм
таринуудай найруулга, удха энэд-
хэг поэзиин нүлөөтэй гэжэ эли.
Үгэ найруулһын нүгөө тала гэхэ-
дэ, арадай уран найруулгада —
аман зохиолодо дүгэрэм. Поэдэй
шүлэгүүд соо хүмүүн түрэлтэндэ
хабаатай аялга эдэлдэг.

«Намтарай» долоодохи бүлэгтэ
багһан «Табан зол тухай» шүлэг

энэ талаараа жэшээ боломоо
юм. Тухайлаха, тоогой һүлдые
бүлэгэй нэрэ соо харуулһан ушар
хадха Түб Азийн арадуудай аман
зохиолой өһо заншалһаа үндэһэ-
тэй. Агы нүхэндэнь орожо өршэн
ангуушанда энэ дуугаа Миларайба
дуулажа үгэнэн байгаа. Ангуушад
дууһы ехэтэ һайхашажа, хадуу-
жа абаад, түрэл һууриндаа буса-
хадха, түрэ дээрэ дуулаһан үл-
гэртэй.

Хүнэй наһанай том богони Бай-
һан тухай, хүмүүн түрэлтэнэй амин-
даралы хогоосон шанар тухай
бодол болбол элдэб үе сагай, эл-
дэб арадуудай философско ун-
гата шүлэгэлдэ өхэ дэлгэрһын
байһан ааб даа. Миларайбыншье
дуулалнууд соо энэ аялга ганса
бэшэ соностоодог байгаа. Нэгэ
нимэ ушараар зохогдонон дуу-
лаһ Миларайбын шүлэгүүд соо бии
юм: даяанша гэжэр урилха гэжэ
шидэбэ ха; ондоо шаната юумэ-
гүй һэн хойноо халаахай шаната
эдидэг тоогоого абаад замдаа га-
раба; ходо дутуу эдэлжэ, шад-
лаа бараһан Миларайба гэнтэ шу-
лууһаа торожо уналай, харин то-
гоонинь мухаргад, хаха түрэбэ.

Энэ ушараа даяаншын сэдхэл
соо найман шүлэгэй мүр түрэнэн
юм.

Тоогоотой байгаа нэм,
тэрэм мүнөө халаа.
Торожо унаһанайн гэмээр
тоогоон бутаран халаа.
Миларайба нэрээр мүнөө
алдаршан ябаһан
Минин хогоосон бээ
тэрэһэн тоогоондо адли
бэшэ гүй
Даяан бисалан хеморонто
сэдхэлые хатуужуулна.
Дам халаахай шанадаг
тоогоон бутаран халаа.
Огторгойн оюор шэнги
тоогоон хохаран халаа,
Оршолонто юртэмсын мүнхэ
бусые бутардаһаниннь
харуулна.

Миларайбын олон дуулал шажан
мүргэлэй шэнжэлтэй гэжэ тэмдэг-
лэхэ шухала. Бэлэдхэлгүй унша-
шад тэдэн ойлгосогүйшье бай-
жа болохо, багшадха дохин мүр-
гэхэ, оршолонто юртэмсэдэ түр-
һэн хүн бүхэн һүнхэһээ абархын
тула эдлэхэ эд зөөринөө, энхэ ба-
рһаа асаржа бүхэ үйлэдэхэ, хой-
то наһан тухай хэлэһэн зүйлнүүд
— Миларайбын мүргэлэй төмөөр
зохиолон дуулалнуудай удха им-
мэрхүү.

Оршуулагдан зохиолнууд тэ-
рэл арадай хэлэндэ зохидажо,
өөрын соел болбосоролой зүйл
боложо тохорһон ушар литерату-
рын түүхэдэ үсөөн бэшэ юм. Энэд-
хэг — түбэд гарбалтай аман зо-
хиолнуудай монгол хэлэн дээрэ

оршуулагдахада, том тинхэ ушар-
нууд зохиолдон байдаг. Мүн лэ
тинхэжэ Миларайбын хэлэн дээрэ
оршуулагдажа, хоердохин эхэ тур-
һээ олоһон түүхэтэй. Эндэ ара-
дай нимэ нэгэ дуун-һанаанда оро-
но:

Түбинень түхэрэлэн
Түмэнхэнш өдүүлнэй
Түгэдэжэ монголоо
Түрэлхини оюунтай

Энэнтэй дашрамдуулан һана-
бал, монгол хэлэтэ арадуудай ур-
аанай зохиолнуудые СССР-тэ эрб-
лэхэ тухай хөөрлөдөөнэй гараха-
да, том түрүүн Миларайба нэрлэг-
дэн байгаа. «Монгол уран зо-
хиолой дээжэ зуун бэлгэ оршо-
бой» гэһэн нэрлэтгээр Ц. Дам-
дэсүрэнэй хуушан монголоор
бэшэжэ гарһан томо боти соо
Миларайба тухай зохиолнуудһаа
хэлэгүүдэй ороһонинь дэми бэшэ.

Мила богдо тухай хөөрөөгөө
«Гималайн дунал» гэжэ өөрингөө
шүлгөөр дүүргэхэ гэжэ нэм.

Алһан дээрэм алаазааша хурын
энэһэн дунал
Авар Түбэдэй һарьдтаа үсэгдээр
лэ

хонсо нэн.
Тэжэрини хушые толигуулһан
тэрэ дуналы
Тэндэхи наран Гималайн үбэрһөө
хогнолоо нэн.
Хүдэгтай гүнзэгы бабиал
дээгүүр нидээ,
Хурын дунал үүлэндэ нилдэхэ
дэгдэбэ,
Хадэ, голнууд дээгүүр тинхэ
зуураа
эршэгдээдэ,
Хадаринай хашарһаар алагас гэжэ
үрдэбэ.

Хүйтөөр амилһан һүртэ өхэ
Джомолунгын
Сэдэг мүнхэн орелһоо халхин
мүлтарвад,
Сэсгээр хомор, дура хайрбар
дутамаг
Хайто зүт тээшэ үүрэй үүлэ тууба,
Учнам дайдаар хурын савна хара
лэ.
Угаа тоого татаң, үргэн гүби
шарһана.
Хурын гансатан эгдэн дуналы
хараһан,
Һүүлшын үүлэн Байгал хүржэ
өрэнэ.

Шанһэн ойтой дуугайхан
шэлэнүүдэй үбэртэ
Шбээлжэ тогтоһон энэ үүлэнэй
һүүдэртэ
Шадэржэ хиндэһэн дуналда
альгаа
тодобоб —
Шингэхгүйн түлөөдэ
сараагүйгөөр
элһэндэ.
Одо мүншэ, гүрэнүүдө холбоһон
энэ дуналда
Сэсэн мэргэшүүлэй һуниин
нулимса мүнхэтэнэ.
Уладай нүгэл даажа, бурхадэй
зам дабаһан
Миларайбын шарай милалзан
гэрэлтэнэ.

Шүлэгүүдэй түрүүшын хөөрө
Ц. Дондогой, түгэхэлдэн үгтэ-
һэн шүлэгы Л. Талхаев оршуулаа.
Б. ДУГАРОВ,
поэт, түүхын эрдэмэй кандидат.

ҮБЭЛЭЙ АМАРАЛТЫН ҮДЭРНҮҮДТЭ

Ород драмын театрай администраци бүхы харагшандаа шэнэ жэлээр амаршална!

Үндэр наһа наһалжа, удаан жаргал эдлэхыетнай, нурадсалдаа, хүдэлмэридөө амжалтатай ябахыетнай хүсэнэбди.

Үбэлэй амаралтын үдэрнүүдтэ улаадахи программа дурадханабди.

8—10-дахы классуудай нурагшадта:
4, пятница Премьера С. Лобозеров
7, понедельник Коммерсанты 21-15-да дүүрэхэ (комеди)

6—10-дахы классуудай нурагшадта:
5, суббота Акселераты 21-дэ дүүрэхэ (комеди)

8, вторник «—» «—»

8—10-дахы классуудай нурагшадта:
6, воскресенье Игра в фанты Н. Коляда (трагикомеди) 21-дэ дүүрэхэ

Бага классуудай нурагшадта:
2, 3, 4, 5 Премьер
6, 7, 8, 9 Шэнэ жэлэй

уршагта ябадалнууд Ю. Кулик
Театрай ахамад режиссер — РСФСР-эй искусствын габьяата ажал ябуулагша, Бурядай ССР-эй Гүрэнэй шангай лауреат А. Бурков.

Касса 13-һаа 19.30 болотор хүдэлхэ.
Иймэ телефонуудаар захил хэгтэ: 3-02-10, 3-16-71.

ХҮНИИЕ АБАРХА НАНГИН УЯЛГА

Дүтүнгөөшье, танил бэшэшье хүнүүдэй ами наһа абарха үе боложол байдаг. Ингэжэ Улаан Хэрээнэй республиканска бүлгэм болон «Гиппократ» гэжэ УПМК хүниие амндыруулаха (электрическэ тоогто сохюулһан гү, али инфаркт болоһон, уһанда шэнгэһэн, автоаварида ороһон гэхэ мэтэ) хоер үдэрэй курсануудта уриша.

Декабрин 24-дэ нурагсал эхилхэ. Курсада нураһанай түлөө 8 түхэриг түлэхэ.

Түрэлхидэйгөө хойноһоо зүбөөр харууһалжа нураха гэгээл, гэрэй медицинскэ сестрагай табан үдэрэй курсануудта орогты.

Декабрин 26-һаа нурагсал эхилхэ. Курсада нураһанай түлөө 20 түхэриг түлэхэ.

Сбербанкын ямаршые отделенидэ мүнгэ түлэхэдэ болохо. Счет 0034611258, Улаан-Удын ЖСБ-гэй Бурядай управлени.

Адрес: Линковонной үйлсэ, 8. Телефон: 2-28-55.

Улаан-Удын горгүйсэдкомой научно-техническэ түб

БАГА ПРЕДПРИЯТИ НЭЭХЭ ТАЛААР ДОКУМЕНТ-НУУДЫЕ БЭЛДЭЛГЭДЭ ЭКОНОМИЧЕСКА ТУНА ХҮРГЭНЭ.

АДРЕС: 670001, Улаан-Удэ, Ленинэй үйлсэ, 54, телефон: 2-23-45, 2-61-49.

«ВОЛНА»—

ДОЛООН ХОНОГТО НЭГЭ УДАА ГАРАДАГ ШЭНЭ ГАЗЕТЭ

Архангельскда байгуулагдаһан «Волна» гэжэ нэрэ-тэй нийтэ-политическэ еженедельник таанадта ханджа, харилсан ажаллаха дурадхал оруулна. «Волна» гэжэмнай Архангельска областин ара-дай депутатуудай Советүүдэй долоон хоногто нэгэ удаа гарадаг газетэ мүн. Тэрэнэй тираж 50 мянган хэнэг.

Бидэ танай эльгээһэн соносхолые 16 хуудаһанайн-гаа нэгэндэ гаргахабди гэжэ найдуулнабди.

Эндэмнай түрүү бэрхэ дизайнернууд, фотограф би юм. Тэдэнэр соносхолыетнай зохидоор шэмгэ-лэн гооёжо шадаха.

Соносхол түргэн гаргаха гэжэ наатнай, газетингээ һаян номерто танай дураар толилхобди.

Ямаршые дурадхалыетнай дүүргэхые оролдохобди гэжэ найдуулнабди.

Түлбэри — гүрэнэй сэнгээр. Иймэ адресаар хандагты: 163061, Архангельск, пр. Л. Виноградова, 49, «Волна». Телефон: 3-18-90.

ХУДАЛДАЖА АБАХАБ

ПОСОЛЬСК ГҮ, АЛИ БОЯРСКИЙ НУУРИНДА ГЭР ХУДАЛДАЖА АБА-ХАБ. ИИМЭ АДРЕСААР ХАНДАГТЫ: Улаан-Удэ, Жердевай үйлсэ, 13—14. Телефон: 3-79-68.

САЛИНГЫНШЬЕ БАГА БЭШЭ

Улаан-Удын техникскэ мэргэ-жэлэй 8-дахы училищи «Улаан-Удэньский» гэжэ Ленинэй орден-то мяханай комбинатай баазава-предприититай хамта «Боец ско-та» гэжэ мэргэжэлдэ нурагшадые хургаха тухай соносхоно. Нура-салай болзор — зургаа һара. Һа-ра бүхэндэ 150 түхэриг стипенди түлэгдэдэг байха. Училищи дүүр-гэһэнэй һүүлээр 150 түхэриг бу-саалтагүйгөөр үгтэхэ.

Училищи дүүргэгшэд «Улан-Удэньский» гэжэ мяханай комби-натай баазава предприитида хү-

дэлхөөр эльгээгдэхэ. Нурагшад хүнгэлэлтэтэй эдэе хоолоор хан-гагдаха. Дуида зэргын салин хүл-һэн һарадаа 500—800 түхэриг болоно.

17 наһа хүрэхэн залуушуул, мүн дээгүүршые наһанай хүнүүд абаха. Училищида болбосон тү-хэлтэй байра бии.

1991 оной февралин 1-һээ хэ-шээлнүүд эхилхэ.

Училищин адрес: 670006, Улаан-Удэ, Пугачевой үйлсэ, 36, 8-дахы ПТУ. Телефон: 3-84-55.

АГААР СЭБЭР БОЛОХО

ГИДРОМЕТЕОРОЛОГИИ ТАЛААР КАЗАХАЙ РЕСПУБЛИКАНСКА УПРАВЛЕНИИ РАСЧЕ-ДУУД БА СПРАВКАНУУДАЙ БЮРО (БРИС) ЭКОЛОГИЧЕСКА АСУУДАЛНУУДААР ХОНИР-ХОДОГ ОРГАНИЗАЦИНУУДА ТАДААДАХИ ХҮДЭЛМЭРИ ДУРАДХАНА:

— ЗАХИЛ ХЭГШЫН ЗААНАНАЙ ЕНООР ГИД-РОЛОГИЧЕСКА БОЛОН МЕТЕОРОЛОГИЧЕСКА ШЭНЖЭЛГЭНҮҮД.

— ОРШОН ТОЙРОНХИ БАЙА ААЛИИЕ БУЗАР-ЛАЖА БОЛОМООР ОБЪЕКТНУУДЭЙ ХОЙНО-НОО АДАГЛАН ШАЛГАЛГА.

— ХАМГААЛАГДАДАГҮЙ, ХИНАН ШАЛ-ГАГДАДАГҮЙ БАЙГААЛИИН БУЛАНГУУДАЙ ПАРАМЕТРНУУДЫЕ ТООЛОН ГАРГАЛГА.

— ШАЛГАДАГ ПУНКТНУУДЫАА ОРОНОН МЭДЭЭНҮҮДЫЕ ШЭНЖЭЛЭЛГЭ, БҮРИДХЭЛГЭ.

Тодорхой мэдээнүүдые абаха гэгээл, иимэ-адресаар хандагты: 480072, Алма-Ата, проспект Абая, 32, БРИС. Счет: № 1140233, Алма-Атагай Жилсоцбанкын обьект, код 61801.

ХАРИЛСАН АЖАЛЛАХЫЕ ДУРАДХАНАБДИ

Байгаали хамгаалха талаар Камчаткын региональна түб экологи болон оршон тойронхи байгаалине хамгаалха талаар харилсан ажаллахые таанадта дурадха-на. Экологитой холбоотой бүхы хэрэг маандые хонирхуулна. Иимэ һалбари-нуудаар харилсан ажаллахые дурадха-набди:

- Информатика
- Харилсаан
- Коммерци
- Соел
- Транспорт
- Энергетикэ
- Барилга
- Промышленность
- Агропромышленность

Камчаткада түлөөлэгшэдэйгөө бүлгэм эмхидхэхыетнай дурадханабди. Союзна болон харини ороноудтай харилсаа тог-тоожо болоно.

Танай дурадхалнуудые иимэ адресаар хүлээнэбди: 683000, Петровск-Камчатск, а/я 97. Камчаткын региональна түб. «КамЭКО». Телефон: 2-54-51.

«Үмсын багахан ажахынууд юумэ абараахагүй...»

Украины Тернопольско област-тын ахмад агрономоор мүнөө гушан наймтай Иван Васильевич Гусар гэдэг хүн хүдэлдэг байсан юм. Хүдөө ажахыгаа саашан юм. Хүдөө хүжөөх гэж тэр өх бо-ржогдоог, эрдэмтэдэй шэнж-лэлгэнүүд уншадаг байгаа. Мүн нэг делегацийн бүридэлдэ орол-сон, фермерүүдэй дүй дүршл-тэй танилсахаа Америкэ ошомо ерэнэн байна. Тингээд бүхы хар-хан ойлгохоноо шэнжлэн сог-солходоо, манда томо фермер-схэ ажахынууд лэ хэрэгтэй гэнэ-тэй тоолоно. Жэжээхэн ажахы гэ-шэ Польшын вариант, манда таара-хагүй.

Хамтын ажахынууд — колхоз, совхозууд мүн лэ өх үрэ дүн туйлажа шадахагүй гэжэ И. В. Гу-сар тоолоно. Хамтын ажал гэжээ-ний зарим хүнүүдэй муртэйгөөр хүдэлэнгүй, тингээд гээд лэ сөг үнгэргэдэг юумэн шуу. Колхоздо бүхы хүндэ ажал үгэхэ гэжэ орол-додогдм. Тингээд үнэхөөрөө ша-далтай шанга, урагшаа ханаатай, ажалша бүхэриг хүнүүдшье, мүн юумэ хэмэ шадахагүй бээбэгэр тулюур амитадшье, мангарта динл-дэн залхуу зайрангуудшье — булта ажалтай хэбэртэй абадаг. Тингээшүүлэй зариман складһаа бригада амар нэгэн деталь абаа-шахын тулада бүтэлэ үдэрөө хал-гахадөө, нэншье гэхэгүй.

И. В. Гусар областийн өх дэрга байһан, городто һайн байртай, бүхы юумэниинь хуу түбхнэнэн, хамганинь — пединститудай баг-ша, өх басаганинь англи нур-гуулида нурадаг хүн байгаа.

Областийн ахмад агроном бай-жа, бүхы һаһаа үрэгүй хооһон хэрэгтэ зорюулжа байһанаа мэдэ-рэн, хүдөө ажахы тухай өөрынгөө теорикэ бээрээ бэлүүлжэ, үрэ дүнгынэ улад зондо харуулаа гэжэ тэрэ бодобо.

Тингээд газар мүнгэ хоерые абажа, томо фермэ байгуулха гэ-жэ шийдээ. Агропром, партиянь райком энэ һаналынь дэмжэбэ. Тээд хорин гектар бэшэ, харин хэдэн зуун гектар абахам гэжэ тэрэ мэдүүлээ һэн. Иймэ өх газар үмсын ажалтан болохо хүндэ үгэ-һэн ушар манай орондо байгаа-гүй. Тингээд дээдын зургаануу-даар ябаха, мүн Москвашье ошо-хо ушар гараа. Түрүүн коопера-тив эмхидхэхэнай гэжэ хэлэхэ баатай болоод, һүүлээ «Жовтень» гэдэг колхозой хөхөлөгдөдөг газар дүрбэнэйнь нэгэ түби болохо 420 гектар газартай боложо аба-хадаа, тэрэнээ «Айова» гэжэ нэ-рэтэй фермэ болгоо. Энэ нэрэн газарайн захад ород ба англи хэлээр бэшэгдэнхэй. Мүнөө 40 на-һандаа абаһан энэ хүнэй хубса-һаниньшье американ фермерэй-хитэй адли: сэнхир джинстэй, ан-гли үгэ һиллэнхэн майкатай. Эдэ бүгэдэ хадаа энэ фермэниинь аме-рикан фермэнуудтэй адлишуу гэ-һэн удхатой гэжэ аабза.

Энэ фермэ түгэс техниктэй. Эндэ табан трактор, гурбан авто-мобиль, дүрбэн комбайн (нэгэ-ниинь сөөк хурядаг) бии. Та-рла хадагалдаг хоер үндэр модон баһинь беригданхай. Фермерэй, хүдэлмэришдэйн байха гэр, өг-тоничууд бии. Эндэ 3 механиз-тор ажалладаг. Тэдэнээ хүлхэнэй хүдэлмэришдэ гээжэ гэжэ фермер нэрлэнэ. Колхоздошье байхадаа, тэдэ тинмэ байгаа. Илгаван гэхэ-дэ, мүнөө намһаа салин абаа гэжэ ааб даа гэжэ Иван Василь-евич хэлэнэ.

Таранһаа гадна эндэ сөөкло, горох, гэршүүхэ тарина, һавар 2 мянган толгой гахайн фермэ бии болохо.

И. В. Гусар «Жовтень» колхоз-той договор баталанхай. Тэрэнэй өһоор колхозой социальн-ажа-һуудалай хэрэглэмжэдэ гэжэ гек-тар бүрин 25 түхэриг колхоздо үгэхэ өһотой юм.

Түрүүшын жэлдэ аһала өхэ үр-гаса тэрэ муудашаһан полинууд-һаа абһан байгаа. Ехэнхинь тү-рэнэй захилаар худалдагдаа ааб даа. Үлхынень нутагай зондо ху-далдаһан юм. Тингээд үшөө ху-далдахаар өхэ саахар үлөө һэн.

Гүрэнһөө амдарлахые оролдох-гүйб гэжэ Гусар хэлэнэ. Юундэб гэхэдэ, гүрэнэй захил гэжэ тон олзотой юумэн шуу. Гаргаһан про-дукция лаб худалдаха арга ходо байна ха юм.

И. В. Гусарай фермэһээ улам-жалан, хэдэн асуудал гараа гэжэ хэлэлтэй.

Нэгдэхинь, нутагай зон тэрэн-дэ өхэ дүрагүй болонхой. Энэһинь дороо баяжахань гэжэ гэлсэнэ. Ерэнэн лэ хүн өхэ мүнгэ оло-ботэ гээд лэ асуудаг. Тинь урь-һаар абаһан мүнгээс бусааха, тех-никээс хадагалжа байха ангиар бариха, хүрхэнэй үржэл һайжа-руулха, гахайн фермэдэ түхээрлэ-гэ абаха хэрэгтэй гэжэ ойлгодог-гүй.

Би хэды мүнгэ олообта гэжэ һураашьегүйб даа. Тэрэ шухала бэшэ бшуу. Гол зүйл хадаа гүрэн-дэ өхэ продукци худалдаха хэрэг ха юм. «Айова» фермэдэ нэгэ хүдэлмэришэндэ 105 гектар хүр-тэнэ.

Харин колхоздо нимэл хэмжээ-нэй газарта хэдэн олон хүн хүдэ-лөө боложо обооролдоно гэжэб. Тэндэ гектар бүхэндэ хоер захир-гаалагшад байгаа ха юм. Мүнөөл тэдэниинь нэгэ бага үсөөрүүлээ бшуу. Колхоздо орходоо ажалай бүтээс өхэ, ажалай хүсэн багаар гарадаг, машина техникэдэ хан-даса ондоо. Юрэдөө, жэжээлхээр бэшэ ааб даа.

Хоердохоор, нимэ үсөөн тоото зоной колхозой ажал бүтээдэг болоо һаань, бэшэ олон зон хай-шаа ошохо гү, али юу хэхэ боло-ноб гэнэн асуудал гарана. И. В. Гусар шэнги нимэ зоригтой, юумэ мэдэхэ, ажалша бэрхэ 3—4 хү-ниинь олоод, «Жовтень» колхозой газар дээрэ фермэнуудые бай-гуулхыень тэдэндэ үгэхэ гэлсэн болоо һэн. Тээд колхознигууд шууялдаа. «Ой, люди добрые, що ж це буде?» гэлдээд, 50 жэлэй урда тээ хэдыхэн гектараа бидэ-шье үгэлсэхэн гээшэлдиг гээд, тэрэниинь болууһан юм.

Хүршэ нэгэ колхозой гол брига-дануудынь кооперативууд бол-гоо. Тээд тэндэтай үнөөхил олон зон байһаар заандаа, тингээдшье хүмүүд түрүүлгэһэнэ өхөөр дүл-дыданги, өөрөө мэдээд юушье хэхэ аргагүй гэжэ И. В. Гусар хэ-лэнэ. Тэгшэ һайхан газартай энэ нутагта томо фермэнууд лэ бай-гаа һаа таараха гэжэ һанамжална.

Мүн эндэ тэндэ арендаторнуу-дые харахада, заримынь хайрла-хаар байдаг. Тэдэ баарһадые кол-хоз өхэ шадамараар дарладаг болонхой. Тэдэндэ эгээн муу юумэ үгэдэг, материалаар хүсэд хангадаггүй. Тинь аса, хүрээ гар-таа бариһан арендатор үбдэгсөө шабар соо, һархигар дал соо өөдэ нара үзэнгүй хүдэлдэг. Тинь тү-рүүшын үедэ манай аймагтар өхөөр найдадаг байһан ажахы до-торой аренда баялай хүрхэйгөөр харагданагүй.

Американ фермэнуудтэй адли үсөөхэн хүнэй үргаса ургуулдаг, мал харууһалдаг болоо һаань, продукци буйлуулха, мүн зарим газарта хүнгэн промышленость хүдөөдэ өхөөр хүжөөхэ хэрэгтэй гэжэ И. В. Гусар тоолоно.

В. КОЖЕВНИКОВА,
Тернополь.

Мүнөө ашагта малтамалнуудын улам өхэ гүнзгийһөө абадаг бо-лонхой. Жэжээнь, нефть болон газ гурба-дүрбэн километр гүн газарһаа абһана. Тинь тэдэ малта-малнуудай амар газарта бүрилдэ-дэгынень, яажэ бейдагынь һай-наар мэдэхын тулада газар холо доошонь малтаха хэрэг гарһан байна. Мүн энээнэй ашаар Газе-рай үе үеүүд — газар, мантэ ба гол (ядро) боложо илгэрһынень шэнжэлхэ, тэршэлэн газарай га-дарта байгаа химическэ элемент-нууд сугларан, элдэб руде, нефть, газ болон яажэ бүрилдэнхэб гэжэ, гадна уулханууд болон газар хү-дэлхые шэнжэлхэ зорилго та-бигдана.

Тингээжэ 20 жэлэй саана Мур-манск хотһоо баруун хойшоо оршодог Заполярный гэжэ го-родһоо холо бэшэ «Уралмаш-150 000» гэнэн үрэмдэлгын түхэ-рлэгэ хүдэлжэ эхилһэн юм. Энэ хадаа 15 мянган метр гүнзгыг нү-хэ малтаха зорилготой байба. Тэрэнһээ урагша СССР-тэ хэдэн гүнзгыг скважина байһан гэбэл: Аралсорск (6806 м) гэжэ Кас-пин далайн шадарай набтар га-зарта, Шевченковский (7520 м) гэ-жэ Карпадуудай шадар, Бурун-ная (7501 м) гэжэ скважина Хойто Кавказда байһан юм. Харин Коль-ско скважина тэдэнһээ хоер да-хин гүнзгыг байжа, Газарай гүн руу ороһон телескоп мэтэ байха юм. 40 метр гүнзгыг хүрэтэр тэрэ нүхэнэй ханань 720 миллиметр диаметртэй булад соргоор бэх-лэгдэнхэй. Харин 2000 метр хүр-тэр тэрэ нүхэнэй ханань 245 ба 325 миллиметр диаметртэй даб-хар соргонууд хамгаална. Сааша-даа хатуу породо боложо, нүхэ-нэй ханань бэхжүүлхэ хэрэггүй болоһон байна.

Энэ нүхэ малтаха үедэ газарай гүн тухай геологическэ болон геофизическэ мэдээнүүдэй дутуу байһаниинь элэрээ һэн. Жэжээнь, 11 километр гүнзгыгдэ даралтань 1200 атмосферэдэ, харин темпе-ратурань Цельсээр 200 градуса хүрэхэ юм гэжэ хэншье мэдэхэ-гүй байгаа. Техникэ хэдэн дахин эбдэрээ. Тон яаралтайгаар энэ тэрэ юумэ ухаалха, үрэмдэлгын технологи шэнжлэх хэрэгтэй болоо һэн. Жэжээнь, кристалла породо үрэмэй минута соо 500 дахин

эрхэлдээдэ бүтэрдэг гэжэ гео-логдодог байгаа. Тээд 7,5—8 ки-лометр хүрэтэр лэ тинмэ байшоо. Үсөөхэн эрьсэтэй тусхай турбин-на дегагетель ухаалха хэрэг гарса бэлэй.

1990 оной май хүрэтэр 12124 метр гүнзгыг нүхэн малтагдаа. Энээнэй диаметрын эхиндэ метр шахуу байһанаа, 10,000 гаран метр-һээ саашаа хорн гаран сантиметр болоо һэн. Гэдуур гүнзгыг Коль-ско скважина Гиннессэй Рекорд-нуудай дэбгэртэ оруулагданхай. Тинь совет эрдэмтэд 12 гаран

бал, тэрэ гүнзгынд өхэ минерал-лизининг расвороннууд һайлана. Тэдэн соонь бром, йод болон нундэ металлууд бии байна. 1,4—1,8 километртэ медь болон ни-кель өхтэй руде, харин 4,3—9,5 километртэ бүтэртэй руданууд өхэ байгаа. Коарл, польшт болон яд, түмэр, туулган, цинк, никель, ко-балт гэжэ матын сульфидууд тэ-дэ рудануудые бэе бээдэнһэ нал-дуулдаг байна.

Эхэ гүнзгындэ ямаршье амиди юумэний үлгэдэлүүд бейагүй гэнэн һаналай бүрүү бейһынень

Газарай гүн руу

километр гүнзгыгдэ хүрэтэр газе-рые дэлхэй дээрэ анха түрүүшын-хөө шэнжэлэн үзэхэ аргатай бо-лоһон байна. Тинь хэдэн научна зүйлые шэнээр хараха ушартай болоо. Жэжээнь, 7000 метр хүр-эдэ базальтын үе болохо гэжэ һанаһаниинь, тэрэн мүнөө хүр-тэр дайралдаагүй. Мүн доошоо болоходоо, радиоактивность бага болохо гэнэниинь, тэрэ баһа тин-мэ бэшэ байгаа. Гүнзгыг болохо бүрээ тэрэн өхэ болоо. Ураан, радий, торий гэжэ мэтын радио-активна зүйлүүдэй процентнь тэндэ дээшэлнэ.

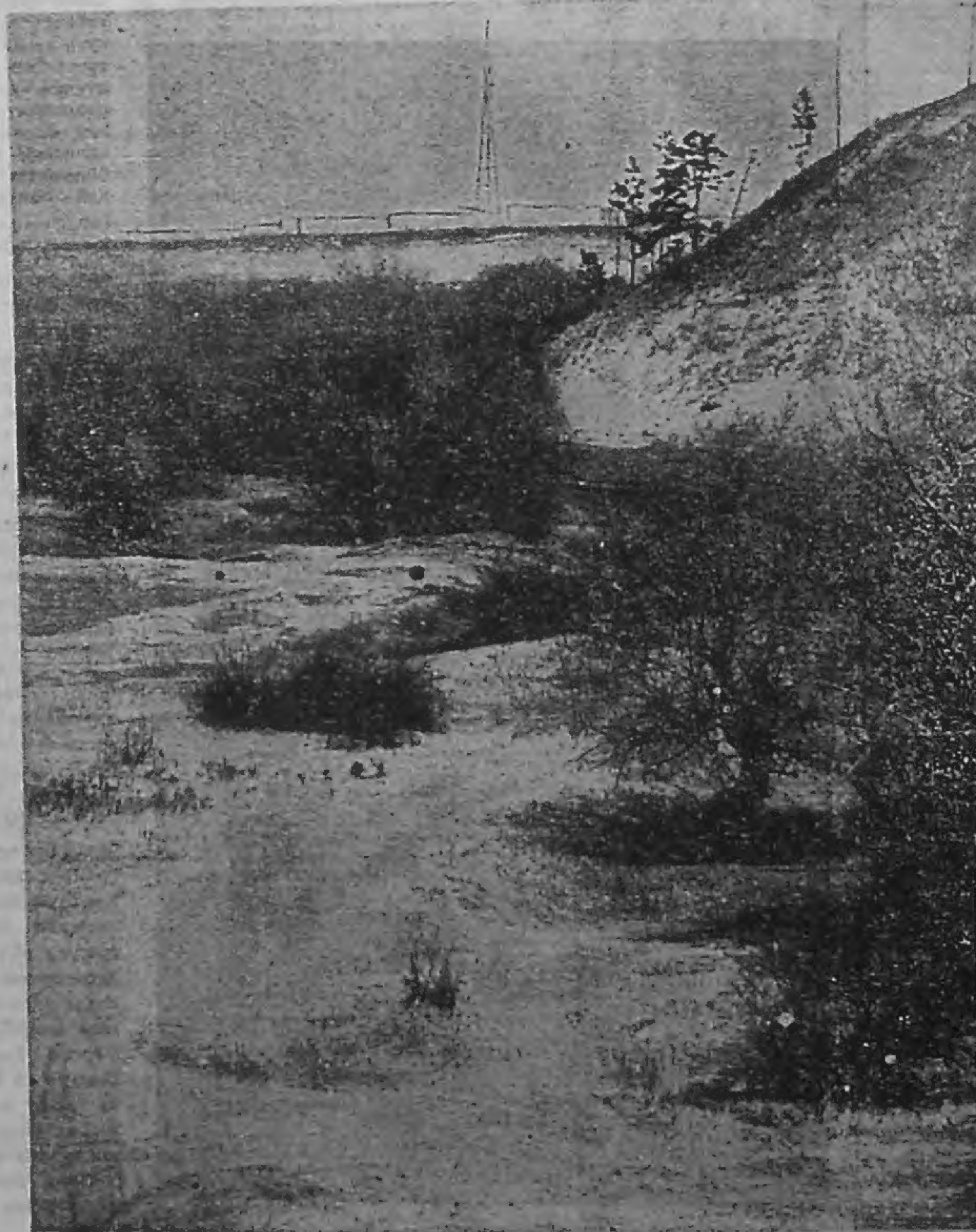
Гүнзгыг болохо бүрээ газар гэ-шэ аймагтар шэлдэн хатуу болохо гэжэ хүлэһэниинь, баялай тинмэ болоогүй. 7 километр гүнзгыгдэ 50 градус, харин 10 километртэ 100 градус халуун болохо гэжэ һанагдаһан байгаа. Тээд гурбан километрэй һүүлээр удаадахи 100 метр бүхэндэ халууниинь 2,5 гра-дусаар дээшэлжэ, 10 километртэ 180 градус халуун болоһон байна. Тэрэ нүхээс угаахын тулада бул-жа оруулагдаһан раствор доро-һоо, мантһаа ерэнэн халуун урса-халаар 45 градус хүрэтэр халаа-дана. Уһанай химическэ бүридэ-лын мүн лэ хубилна. Эхиндэ тэрэ хлоридно-кальцеа байһан аад, доошоо болоходоо, карбо-натно-натриеа бүридэлтэй боло-бо. Мүн доошоо болохо бүри газ дотор углеводород бага боложо, водород гелий хоер улам өхэ бо-лоно.

Рудануудай бии болохо эхин шатын зүйлүүд үзэгдөө. Тусхайл-

Кольско скважина тэршэлээ. Уг-лекислэ газар гарадаг хоер газар элэрүүлэгдээ. Тэрэнэй нэгэниинь мантитай холбоотой, нүгөөдэн 17 язын микроорганизмуудай шулуужаһан үлгэдэлүүдэй бай-даг газарта бии байна. Тээд хэдэн миллиард жэлэй урда байһан гэ-жэ. Газарай һая бүрилдэхэ үедэ болоһон биогеннэ процессууд тухай тэдэ сэхэ тэршэлнэ. Тинь Га-зарта биосферэ үчинэй байһан болоно. Юун бэ гэхэдэ, дүрбэн миллиард жэлэй урда байһан гэ-жэ тоологдодог докембридэ ами-дарал, кислородой бүрэлхэн бии болоһон байна. Жэжээнь, һарада биосферэ үгы байгаа гэжэ базаль-таар дүүршэлхэн далайнуудын тэршэлнэ. Биосферэгүй Венерэдэ-шье тинмэл базальтууд байна. 7000 метрһээ доошо скважина-ныи СССР-һээ бэшэ дэлхэйн ямар-шье гүрэн малтажа һураагүй бай-на. Манай орондо үлэмжэ гүнзг-гы 12 скважина бии.

Гэбэшье 150,000 метртэ хүрэхэ гэжэ удаан сагта бүтэхэ хэрэг. Мүнөө тэндэ өхэ хүндэ геологи-ческа зондо хүрэнхэй, өхэл ойл-госогүй зүйлүүд ушардаг болон-хой. Тэдэн оройдоо хүн амита-най үзөө һанаагүй юумэн байха-даа болохо. 12 километр утатой «гараара» тэдэниинь юун гэжэб гэжэ мэдэхэн бэрхэтэй байна. «Уралмаш-150,000» гэжэ түхээрл-гээ һайжаруулан заһажа шадаха гэжэ этигэхээр. Тус экспедици ажаллаа үргэлжэлүүлхээр.

Сергей КУЛИНИЧ,
(АПН).

Ж. ХАЛБАЗЫКОВАЯ фото.

Дангиганууд...

Гоё найхан дангигануудай конкурснуудта олонхи хүнүүд юундэшьеб дурагүй байдаг. Эндэ гол түлэб эхэнэрнүүд дурагүй гэжэ тэмдэглэе. Наймаанда найн косметикэ, найн хубсаһа хунар огто угы, нимэ байдалда хайшан гэжэ зохидоор харагдахабибди гэжэ байгаад зарим эхэнэрнүүд мүн басагадшье гэмэрэлдэдэг болонхой. Сэбэр дангигануудай адресаар найн үгэнүүд хомор ородог. Эдир залуухан басагадшье найн үгэнүүдыг хэлэдэггүй байха юм. Хоёр жэлэй саада тээ Комсомолой олтирог дээрэ залуушуулай газэтын найндэрэй үедэ эгээн сэбэр дангина гэжэ Ирина Пантаева нэрлэгдэе. Жэбэршэһэн бааржа дээрэ конкурс үнгэргэгдэжэ, эрьөөр сугларһан олон тоото харагшад наранда шангаар шаруулжа байгаашье һаа, конкурсын эхинһээ эсэс хүрэтэрнэ тэсэмгэйгээр зоогһон байна. Зарим хүнүүд уһан соо удаан саг соо зоогсоото баатай болоо. Улаан-Удын сэбэр дангигануудай түрүүшын

конкурс нимээр лэ үнгэрөө һэн. Хэдээн үдэрэй үнгэрхэдэ залуушуулай газэтэдэ Ира Пантаева тухай «Эгээн сэбэр дангина» гэхэн нэрэтэй статья толилогдохон байна. Удэшьегүй редакцида бүлэг басагадһаа бэшэг ерэбэ. «Мисс» гэхэн нэрэдэ Ирина Пантаева хүрэнэгүй гэжэ бэшэг дотор хэлэгдээ. Ирина Пантаевагай фотографидээгүүр зуражарһан бэшэг абахадаа, гайхаа һэмди. Тээд газэтэдэ нимэрхүү бэшэгүүд үшоо хэды дахин ороһон байна. Яахадаа эдир залуухан басаган тушаа нимэ бэшэгүүдыг бэшэхэ болооб гэжэ ойлгожо ядаабди. Зарим басагад атаархандаа бэшэжэшо болоо. Удаадахи жэлнүүдтэ энэниие найнаар ойлгоо һэмди.

УРИН ЗОХИД МИНЭРЭЛ БОЛОН ГОЕ НАЙХАН СЭСЭГҮҮДЭЙ ГҮРБАН ҮДЭР

Ири Пантаева хоёр жэлэй үнгэрөөшье һаа, үнөөхил урин зохидохон, сэбэр найхан зандаа. Тэрээн тушаа мүү үгэнүүдыг хэлэгшэд, атаа жүтөөндэ абтагшад нигэжэ хэлэхэдэмнай дураа тухажа магадгүй. Тээд бидэ бүхы юумэ байһан соонь хөөрөжэ бай-

набди. Ира Пантаева Владимир Ковалевтой хамта декабрийн 21—23-да ЗММК-гай соолой-спортна комплекс соо үнгэргэгдэһэн «Мисс Центральная Азия-90» гэжэ конкурсын түгэсхэлэй гурбан үдэрэй программыг хүтэлхөөр уригдаһан байна.

16-һаа 24 түхэриг хүрэтэр үнэтэй биледүүд тараагдажа, аал соо нэгэшье сүлөө һуури байгаагүй. Олон тоото харагшад конкурсдо хабаадаһан басаган бүхэниие халуун алыг ташалгаар угтажа, үнэн зүрхэниие дэмжэжэ байһанаа мэдүүлээ. Конкурс эмхидхэгшэд, мүн спонсорнууд моодын театр уриһан, Монголһоо арһан хубсаһанай коллекци харуулгыг эмхидхэһэн, ондоо тээһээ өрөһөн артистнуудай концерт харуулһан байна. Тобшоор хэлэбэл, хоёр жэлэй саада тээ үнгэргэгдэһэн конкурсдо орходоо тэд ондоогоор, мүнөөнэй эрилтэнүүдтэ хүрэмөөр эмхидхэгдээ. «Мисс Центральная Азия» гэхэн конкурсые телевизорээр харуулхала аягүйрхэхөөр бэшэ байгаа. Удаадахи жэлнүүдтэ конкурс бүришье һонирхолтойгоор эмхидхэгдэдэг болохо байха гэжэ найданабди.

Конкурсдо үнэхөөрөөшье сэбэр басагад суглараа. Тэдээн сооһоо эгээн эрхмүүдынь шэлэн абаха гэшэ жюридэ нилээд хүшэр ажал байшоо.

Дүрбэн категорөөр мурисөөн болоо: «Мисс», «Миссис» — үбгэнтэй эхэнэрнүүдэй дунда, «Минимисс» — 4-һөө 13 наһа хүрэтэр болон «Мисс фото». Үбгэнтэй эхэнэрнүүдэй дунда үнгэргэгдэһэн конкурс «Мисс» гэжэ конкурсноо балай өхэ илгэетэй байгаагүй. Эхэнэрнүүд эдир залуухан басагадһаа бүри зохидоор, гоё сэбэрээр харагдаа гэжэ һанагдана. Сценэ дээгүүр ябахадаашье тэдэнэр ондоогоор харагдаха юм. Хахад финалда олон тоото харагшад «Байгала» ансамблин залуу хатаршан Марина Рыгзеновада анхаралаа хандуулһан байна. Ингэжэ Марина ганса харагшадтай бэшэ, мүн журин гэшүүдэйшье зүрхэ сэдэхэл ээлжэ шадаа. «Миссис Центральная Азия-90» гэхэн үндэр нэрсэ ээргэдэ Маринын хүртэхэдэ,

нэгэшье хүн гайхаагүй. Магазинуудта ута гэгшын ээлжээнүүдэй байгаашье һаа, бүхы юумэнэй дуталдаашье һаа, хайшан гээд эдэ эхэнэрнүүд бээе нимэ гоёор абаад ябана гэшэб гэжэ хүн зон гайхаа аһахы. Үбгэнтэй эхэнэрнүүдэй конкурсдо илагшаднь бусадһаа найнаар урмашуулха, үнэтэ бэлэг сэлэгүүдыг бариха хэрэгтэй гэжэ хэншьеб хэлээ һэн. Энэ тон зүб. Шагалнууд тухай хожом хөөрэхэбди.

«Мисс фото». Тэрэниие конкурс гэжэ нэрлэбэл, алдуу болохогүй байха. Гэбэшье үнэтэй билет худалдажа абаһан олон тоото харагшадта энэ конкурс найнаар харуулагдангүй үлэшөө. Иимэ нэрэ зэргын түлөө сэбэр найхан дангиганууд хабаадаа гэжэ тэмдэглэе. Саашадаа сэбэр дангигануудай конкурсиуд улам эмхитэйгээр, улам һонирхолтойгоор үнгэргэгдэдэг болохо байха гэжэ найданабди.

МИСС — АЮНА РАДНАЕВА, УЛААН-УДЫН 20-ДОХИ НҮРГУУЛИН 10-ДОХИ КЛАССАЙ НУРАГША.

МИНИ МИСС

МИССИС — МАРИНА РЫГЗЕНОВА, «БАЙГАЛ» АНСАМБЛИН ХАТАРШАН.

[Түгэхэл. Эхнийн 8-дахимюурта].

Эдир залуухан Татьяна Помулева «Мисс Фото» гэхэн нэрэ ээргэдэ хүртөө, Харин Евгения Черноброкина «Мисс Эротика» болоо, Саашадаа нимэрхүү конкурсуудыг эмхидхэгшэд эротикын асуудалда өхөл болгоомжтойгоор хандаха өһотой гэжэ ханагдана.

«Мини-мисс» гэжэ нэрэ ээргын түлөө 4-һөө 10 наһа хүртээр бишыхан басагад тэмсэгхэн байна. Бүхы бишыхан басагад судьяанарта һайшаагдажа, хэнийнх «Мини-мисс» гэжэ нэрлэхэб гэжэ нилээд удаан ойлгожо ядаа, һүүлшын үдэр Захааминһаа өршэн дүрбэ наһатайхон Алина Цыбикова илажа гараа. Ямар эдөөндэ дуратэй-биш гэхэн асуудалда Алина хартгаабхада дуратайб гэжэ хэлэһэн байна.

«Мисс» гэхэн нэрэ ээргын түлөө тэмсэл бүришье шэлэлгын турнуудһаа эхилээ һэн. Конкур-

хэзэ нэгтэ оршуулагша болохо хүсэлтэй. Тэрэндэ нутри дэгл, үнэтэ диадомэ, хубсаһанай комплект болон бусад үнэтэ зүйлнүүд барюулагдаа. Үшөө нэгэ хэды басагадта хари гүрэнөөр аяншалта путеико барюулагдаа.

Сэбэр дангинануудай конкурсдо эгээн эрхмнөөн тодорүүлха гэшэ бэлэн хэрэг бэшэ. Үшөө тинхэдэ конкурсдо хабаадагшадые урмашуула, тэмдэглэхэ гэшэ баһал шухала байдаг. Иимэрхүү конкурснуудыг өһотойл өхэ хүдэлмэри гэжэ нэрлээ һаамнай, бү энөөлдээрэйгты. Конкурс эмхидхэгшэд үдэр һүнийн илгаагүй эдэбхитэйгээр ажаллаа. Конкурс үнгэргэлгэдэ нилээд өхэ мүнхэн гаргашалагдаһан байна. Басагад хүдэлмэриэ, һуралсалаа орхижо, бүхы-лиин үдэр бэлэдхэл хэхэ, бээ хорихо баатай болоо. Конкурсдо илагшадта хэды өхэ мүнхэнэй шангууд барюулагдаһанб! Энэһинээ гадна өрсалдаата асуудалнууд тэмхадэггүй. Яагаа хээгээшье һаа, иимэрхүү конкурснууд үргэлжлүүлэгдэхээр хараалагдана.

хэдэ бүхы басагадта француз дүхиһаа эхилээд, элдэб янзын шангууд барюулагдаха гэжэ хэлэгдэһэн байгаа. Иигэжэ конкурсын дүүрэхые ганса сэбэр басагад бэшэ, мүн тэдэнэй түрэлхид өхөл хүлээгээ гэшэ. Гэхэ зуура, иимэ юумэн болоогүй. Хэрбээ конкурсын урда тээ гоёор найдуулаагүй һаань, басагад түлбэригүйгөөршье конкурсдо хабаадаха һэн. Саашадаа нимэрхүү конкурснуудай урда тээ хоохон үгөөр уридшалан найдуулаха болмол гэжэ хэлэхэ дуран хүрэнэ. Түгэхэлэй шатада хабаадаһан басаган бүхэн үнэтэ бэлэгүүдтэ хүртэхэ гэжэ байгаад хөөрэлдөөн болоо һэн. Гэхэ зуура, үнэтэ бэлэг сэлэг басагадта барюулагдаагүй. Үлүү бэлэг үгэжэрхибэбди гэжэ зарим басагадһаа бэлэгүүдынь һөөргэнь бүлэажа абаха ушарнуудыг болоһон байна. Иимэ юумэнэй болоходо, нюдээ үһатуулашье үе болоо. Эгээн бишыхан басагадта конфетэнүүд барюулагдаад лэ дүүрхэн байна. 4—5-тай, 10-тай басагадтай түрэлхид өхөл урмаа хухараа...

Гансал Аюна Радиева үнэн зүрхэнһөө баярлаһан, урмашаһан байна. Тэрэ Улаан-Үдын 20-дохидунда һургуулиин арбадахи классай һурагша юм. Манай горадто үнгэргэгдэхэн түрүүшын уласхоорондын конкурсдо илежа гараха гэшэ өхэл хүндэтэй. Урин зохи-доор энэбхилһэн, зохидохой шайрайтай энэ басаган энэдхэг фильмуудтэ дуратай, япон болон англи хэлэнүүдээр һонирхдог. Аюна

Түгэхэлэй турта хабаадаһан басагад сценэ дээрэ гаража, харагшадтай зүгһөө халуун альга ташалганда хүртөө. Тэдэнэй урин зохид минһэрэл харагшадтай зүрхэ хүдэлгэхэн байха...

Инна РЫЖКОВА.
Жаргал ХАЛБАЗЫКОВАЙ
фото.

сын жюри муугаар сэгнэнэ, һүүринүүдыг уридшалан эзэлжэрхөө гэжэ мэтэ амаршье үндэһэ баримтагүй хөөрэлдөөнүүд конкурсч дүүрэтэр болоһон байна. Конкурсно хабаадаһан басагад болон тэдэнэй түрэлхид, дутын хүнүүд иимэ хөөрэлдөөнүүдыг шогснха баатай болоо. Конкурсын дүүр-

БАГША ТУХАЙГАА БАЯРАЙ ҮГЭ

Хүн бүтэн эх, эсгээ, элдин хайтан тоокто нутаг-тай эрхэм түрүү багшана-раа элгэ зүрхэндөө дүтөөр ланжа, үе наһандаа домог-лон дурсажа, аша түймөн үндэрөөр сэгнэж, тэдэнэй нэрэ хүндэд түшгэлэн яба-даг гэжээ.

Миний багшанарай нэгэн Александр Харитонович Ха-загаев тухай хөөрхэ ханаа-тайб.

1938 оной намар Захаа-миний аймгай Бургалтай нутагтай эхн хургуулини 2-дохи класса хуража эхи-лээ нэм. Бидэ сугтаа хура-даг 14 үхибүүд нэмдн. 1-дхи класса 12 хүбүүд нэм. Сентябриин нэгэндэ бидэ-иние Доржо Цыдыпов баг-ша угтажа абав бэлэй. Энэ үеһөө эхилжэ, ноябрь на-рын гаратар Доржо Цыды-пович багшамнай мааньда ном заагаад, ямаршөөб дөө шалтгаанаар ноябриин 2-то мааньды тараагаад, он-доо тээшэ ябашоо нэм.

Тэрэ үедэ ганса багша хоер халаанда хүдэлдэг нэм. Юундэб гэхэдэ, хоер классай үхибүүд барандаа хургуулинигаа гэр соо баг-тадаггүй нэмдн. Тиймэһээ 1-дхи класснай үдн хой-мо хурадаг байгаа.

Тэрэ намар Агуу Октаб-рини 21 жэлэй ой гүйсэжэ, Бургалтай нутагтай «Боль-шевик» колхозой ажалшад энэ найрые үйбэ хүлээн сэргэлгээр угтаа, найрлаа бэлэй. Колхозой залуу наа-лишан басагад столово нээ-жэ, миний эгшээ Цыпил тэндэ тогоошоноор ажал-лаа нэм. Ноябрьн 8-най үдэр Цырен-Доржо Жам-саранов, Доржо Дамдинов бидэ гурбан столовоһоо га-раад наадажа ябатарга, тэрэ үедэ колхозой түрүү-лгшээр ажаллажа байһан Дмитрий Намсареевич Бак-шеевэй газар эрхэдэмнай, гэрээр дүүрэн хүнүүд хэ-бэртэй, олоороо найрлажа байгаа нэм.

Эдэнэй дунда нэгэ таниг-даггүй залуухан эрэ хүн байба. «Колхозой трактор» гэжэ дуу айхбаттар солгоо-ноор өөд, манай нутагаар-хинһаа тэд ондоо аялгаруу дуулаһмөн сомосон бидэ гурбанай гэртэ орожо ха-раха дурнай хэды хүрбэ-шье, түрүүшээр зүрхэлжэ хүмнай байбагүй. Хоер нү-хэдэнгөө таһа арсабашье, бини татууһагүй зүрхэлжэ, гэртэ ороо нэм. Ингэжэ А. Х. Хазагаев багшаа эгээл түрүүн хараһанаа мар-тангүй ходо ханажа яба-дагбн. Тэрэ үедэ арбаад наһатай үхибүүдэй өхшүү-лэй дунда орожо, тэдэнэй аша шагнаха гэжээ хэды

шагна хорисунтай байгааб даа!

Ноябриин арбанай үлөө-гүүр хэштээлдэ эрхэдэ-мнай хургуулинимай бай-шантай зосоо тэд ондоо болонхой, самбар, перта-нууд, багшын стол гэхэ мэ-тэ гэрэй сонгогүй хана тээ-шэ хар, гэгдэнхэй маань-дай нүр и талһаа, баг-шын нюур талһаа сонхын гэрэл тухааар болгогдо-лон, шэнэ хургагшамнай үнх-хада эндээ ерэнхэй, нө-шэн түлгэдэн, гэр соо дулаан, бүхы юумэн аршаг-даһан, сагаадатаһан, ала-сааа угтаа бэлэй.

1938—1939 онуудай ху-ралсалай жэлдэ Бургалтайн хурагшад болон түрэлхид эдэхи үүсхэл хайнтай баг-шатай болоһондоо баран-даа урматой, хүхуун зугаа-тай болоо нэмдн. Тэрэ үе-дэ багша хүн хадаа нутаг-тай урдаа хараха гол худа-һан ябадаг нэм. Бидэ үхи-бүүдэһөө хуралсалнай өөдэ татагдажа, үлгэр он-тохойной далай соо ороһон-дол, физкультура, спорт, тоо бодолго, ород хэлэндэ хуралга, сэлбэр бэшлэг гэхэ мэтэ хэштэлнүүд одоо л шангараа нэм. Сэлбэр бэ-шлэгийн хэштэлмэ багша-мнай ямар үндэрөөр сэгнэ-дэг байгааб даа. Хүнэй эгээл нарин нагтаар хураха ябадалда гоо хайханай сэргэжэ хуралгада, хэжэ байдаг, доолгадаһан ажал-даа хариусалгатайгаар хан-далгада, барима ажалладаг багшаа эхмэгээ нарин хай-наар абажа ябалгада, эди-хэ хоол, үмдээ хубсаһан-даа, саарһа гуурһандаа ёһо-той эзэн ёһоор хандалгада, сэлбэр бэшлэгийн хэштэлэй ямар өхэ нүлөөтэй байһан тухай хурадаг байгаа.

Тэрэл 1939 оной намар 14 үхибүүд Хуртагын дүр-бэн жэлэй эхн хургуулини 3-дахы класса хуража эхи-лээ бэлэйбдн. Энэхэн ху-гасаа соо тэрэ холын үе сагта Бургалтай нутагтай 26 үхибүүдэй зүрхэ сэдхэлдэ угтаа хайхан хургаал зааба-ри үгэжэ, мартагдашагүй уран хайханай үрхэ тар-ианинхы мүнөөшөө болотор сэгсгэлэн халбарһаар эхи-даал.

Манай буряад арэд хэр үгһаа багша хүнине дурса-жа, үе наһаараа домоглон хэлсэжэ ябадаг хайхан зан-шалтай гэжээ.

Тэрэнэй удаа аяр арбан жэл үнгэрһэн хойно, 1948 ондо Александр Харитонов-ич Бургалтай нутагтаһан дайханаа багшалаа гэр бү-лөөрөө нүүжэ өрөө нэм. Эдэ жэлнүүдэй хугасаа соо Үлэгшэнэй дунда хургуули-

Мебель мүнөө үедэ эгээн хоморой шухаг зүйл боло-хой. Наяын өрээдүүдэ ме-бель зайшан гэжэ элбэгээр гаргадаг болохоб гтэн асуудал зурсаар табигдана. Ме-бель элбэгээр гаргахын тула ороо түхээрэлгэнүүд, түү-хэй ад, конструкци гэхэ мэ-тэ тиймэһөө хэрэгтэй бэшэ ха юм. Гадна манай рес-публика бүхы орон дотор ой модоор баян регионүү-дай нэгэн гэжэ тоологдо-дог.

Юрын шкаф гү, аян ди-ван худалдажа абаһын ар-гагүй саг болоһонхой. Юрын стул, табуреткэһээ эхилээд, бүхы юумэн хо-мор даа.

Гэхэ зуура, республика доторнай яһала олон ме-бельнүүды гаргадаг пред-приятинууд бин. БМДК бо-лон бусад предприятинууд республикынай мебельнэ индустри болоно бшуу Тиймэһөө һаа, гэр соо та-биха бараан өхл хомор болоһонхой. Иимэ байдал-һаа хайшан гэжэ гэрэлтайб! Жэһээ болгон, судна бү-тээлгын завод абаад үзэе, Эндэ зөөлөн мебель бүтээн гаргадаг. Энэ комплектые «Сэлэнгэ» гэжэ нэрлэдэг юм.

Диван-орон, кресло-орон, кухини стол, табу-реткэ, ханада үлгэдэг шкаф гэхэ мэтэ энэ заводто бү-тээгдэнэ. Нара бүхэндэ за-вод тусбөө үлүүлэн дүүр-гэдэг. Тиймэһөө һаа, бидэ магазинуудта дээрэ дур-сагдаһан мебель хэдыһөө харадаггүйбдн. «Сэлэнгэ» гэжэ комплект 800-һаа 1000 түхэриг хүрээр сэгнэгдэ-дгшье һаа, газар түхэлөө-рөө өхл үзэмжгүй гэжэ хэлсээр. Энэ мебель худ-алдажа абаһын тула элэ-жээндэ бэшүүлжэ, аяр хэ-дн жэвэй туршада хүлэ-хэ баатай болоно. Завод нарадаа 200—250 комплект гаргана. Энэкине тиймэ-

Заводой ахалагша инже-нерэй орлогшо В. Д. Луб-сановатай хөөрэлдэхэдэмнай. Ингэжэ хэрюусаа: «Бидэ тү-сбөө дүүргэжэ гэхэн зо-рилго урдаа табидогбдн. Бэлэн болоһон мебель ха-далгажа байха. складаа мааньда байбагүй. Тиймэ-һээ бүхы продукци цех сооһоо сээз магазинуудта абаһагдадаг. Зеримдөө нэ-гэ хэды партинууд скла-дуудта ябалагдамашье ма-гадгүй. Энэ юунһээ боло-ноб гэхэдэ, зарим деталь-

12 жэлэй турша соо Бур-галтайн эхн хургуулида хурагшад дундаһаа дээ-дэ эрдэмтэй олон хүн урган гараа. Тэдэнэй дунда баг-шанар, инженерүүд, эм-шэд, хүдөө ажакын мэргэ-жэлтэд олон даа.

Тэрэ үедэ Бургалтайда бүхэл «Большевик» кол-хоз байһан аад, колхозууд бага тосхонууд хамтаруу-лагдажа, томодогдожо, 1959 ондо хашалта баала-гаар гэр, тогтоо урилжа. Михайловка зөөтэ баатай болоо нэмдн.

Мүнөө ханахадм, хэдэн жэлээр үргэлжэлһэн хэды эхэ дэмы ажал хэгдэ гэ-шэб даа! хургуули, клуб, магазин, баани болон ма-лай байрануудай барилга-нууд хэндэһөө хэрэггүй хосороо.

— Таянйнгаа нутагтай хуу-шанайнгаа ёһоор байгаа һаа, наһанайнгаа амарта-да гаратарга Бургалтайда ажаллажа байгааб даа, — гэ-жэ миний багша Александр Харитонович мүнөөшөө хэ-лэдэг.

Мүнөө Үлэгшэн нутагтай ажаһуудаг, наян наһатай багша, жара хүрэнхэн шаби хоер хөөрэлдэжэ һуунабдн. Багшын наһанай нүхэр Цыбик-Ханда Намсареева зугаадмнай ороһоно, урегшан хүтэлэлсэнэ. Эдэ хоер хүтээдэй ашанар, эзэ-

Шухала асуудал

ШЭНЭ ЖЭЛДЭ МЕБЕЛЬ АБАЖА ШАДАХА ГҮБДИ?

шье үсөөн бэшэ гэжэ хэлэ-мээр.

Предприятинууд бүхы ме-бель наймаанда гаргангүй, сэргэй дээшлэхье хүлээнэ гэжэ байгаад зоной дунда хөөрэлдөөн гаргана.

Заводой ахалагша инже-нерэй орлогшо В. Д. Луб-сановатай хөөрэлдэхэдэмнай. Ингэжэ хэрюусаа: «Бидэ тү-сбөө дүүргэжэ гэхэн зо-рилго урдаа табидогбдн. Бэлэн болоһон мебель ха-далгажа байха. складаа мааньда байбагүй. Тиймэ-һээ бүхы продукци цех сооһоо сээз магазинуудта абаһагдадаг. Зеримдөө нэ-гэ хэды партинууд скла-дуудта ябалагдамашье ма-гадгүй. Энэ юунһээ боло-ноб гэхэдэ, зарим деталь-

нууд дуталдажа, һалта эх-дэг. Паралон, бүрхэ бүд гэхэ мэтэ ходо дуталдажа наһана. Хэрбээ бүхы юу-мээр хүсэд хайнаар ханга-дадаг байгаа гэжээ һаа, түсбөө бүрхшөө өхээр үлүүлэн дүүргэдэг байха нэмдн.

Республикынай бусад-шье предприятинуудта иимэл байдалтай гэжэ на-гадана. Наяын өрээдүүдэ хэрэг байдал хайжаршаха гэжэ хүлэһэнэй үлүү гэжэ ойлгохоор. Бэе бэетээ ха-рилсавтайгаар ажаллахада, хүнгэһшье, урегшатайшье байдаг гэжээ. Тэдэ һүүлэй үедэ хангагдамашье, пред-приятинуудайшье хоорондо холбоон бэлхэнээр таһар-шадаг болоһонхой.

Дэлгүүрэй харилсануудта хүрэгжэ өрхөө байһан саг-та ажаһуунабдн. Тиймэһээ хүшэр байдалда хайшан гэ-жэ бээ хангахаб, ядамар-гүйгөөр ажаһуунаб гэхэн асуудал табигдана. Ингэжэ бүхы багашье, томошье предприятинууд хүшэр бай-далһаа гараха өргэ замуу-дые бэдэржэ заһалаа.

Мебель гаргадаг бүхы предприятинууд столой саа-на һуужа, дээрэ дурсагда-һан асуудалуудые хайшан гэжэ зүбөөр шиндэхэб гэ-жэ хөөрэлдэхэ ёһотой. Ме-бель бүрхэ бүд Украина-һаа, Чехословакиһаа аса-рададаг. Тэдэ һүүлэй үедэ бүд өхл багөөр оруула-дана. Гэхэ зуура, респу-блика доторнай томо гэг-шын нарин сэмбын компи-нат бин ха юм. Тэрэнэй бүхы продуци республи-каһаа гадуур тараагдаһана.

Шэнэ жэлдэ мебель ба-һан хомор байха гэжэ эр-тэһнээ хэлээ һаа, дээрэ ха.

Наталя ДАШНЕВА,
макай морр.

нэр, гушанар газар, досоо гаргана, ороно. Газаруур наадана, шуулдана, Алек-сандар Харитонович багша-минн түрүүшынхэ түүхэлэн, урданайха удхалан, яарал-гүй зугаална.

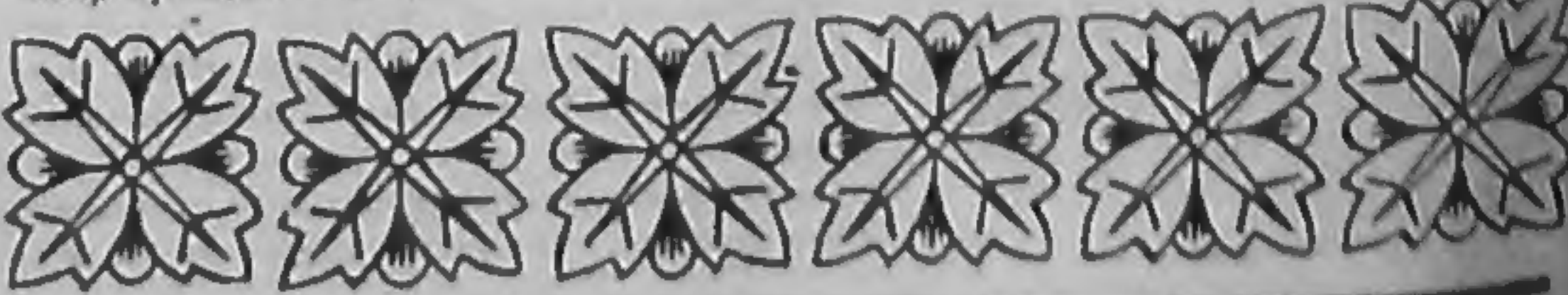
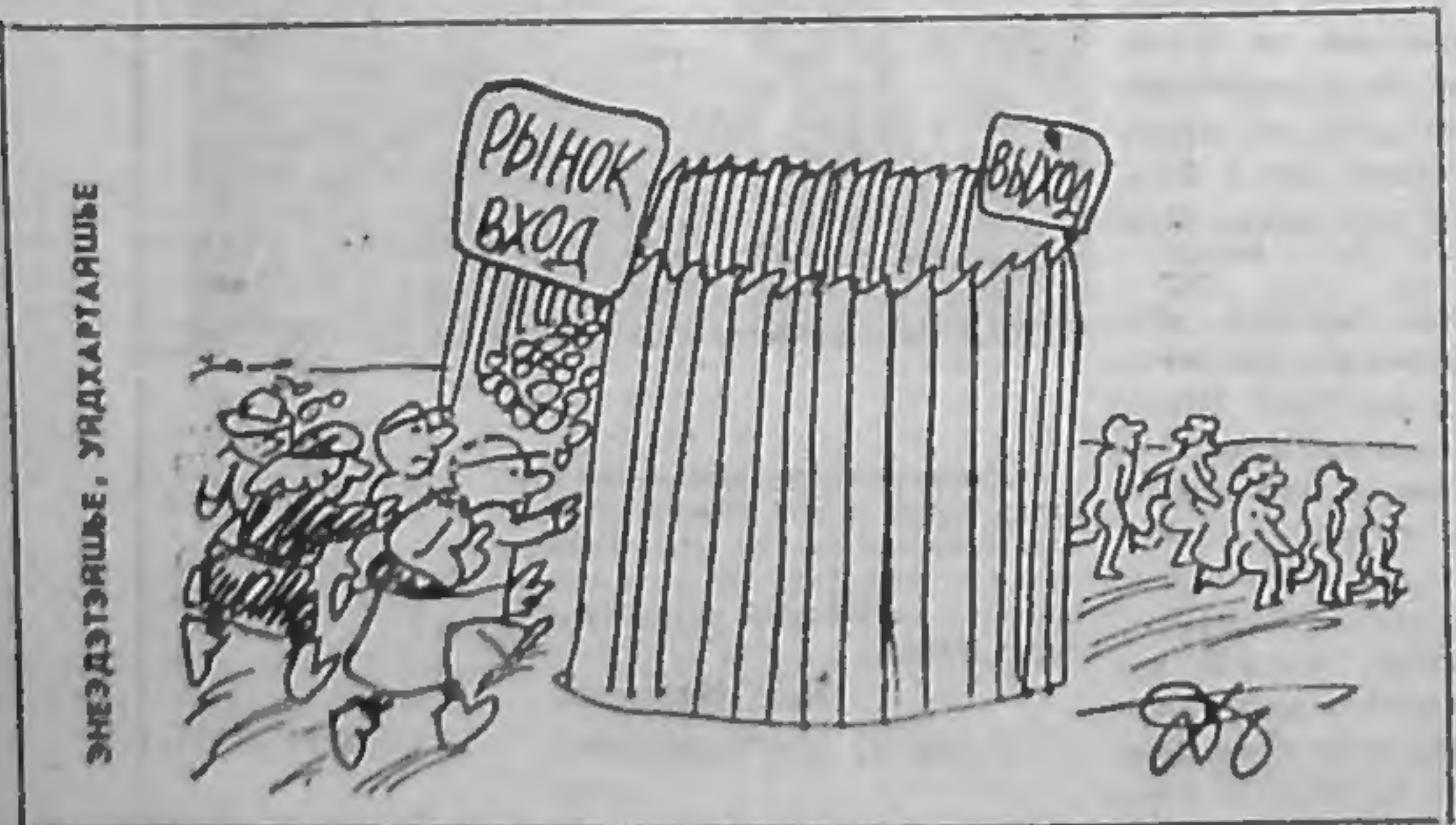
Багшамнай 1911 ондо Эр-түүгэй областини Усть-Ор-дын автономито округой Буряад-Энгүүдэй сомоной Онгосор һууринда тараа-шанай бүлэдэ түрэн бай-гаа. Василий Тугодонович Скольжиков багша тухай-гаа өтэ һонингоор хөөрэнэ. Тана эгшээдэ байжа, Эр-түүгэй университедтэ хоер жэл хураһанаа, 1925 ондо 14-тэй ябахадаа, комсомол болоһоноо, тэрэнэй удаа комсомолой обкомой зуур-шалгаар 1928 ондо Загса-тайда багшаар ажаллажа эхилһэнэ, мүн Байгалай хойто бэын буряад аад, эндэ сартуул үхибүүдэ баг-шалжа тулашарһанаа һонор хөөрэнэ. Тэндэ худалжэ, байхадаа, Ефим Гергесов-тэй, Дансарунов гэжэ баг-шатай нүхсэлһэнөө, 1933 ондо Алцагай хургуулида ажаллаһанаа, 1930 оной на-мэр манай Захааминда эр-хэжэ наһан дурсан хөөрөө бэлэй. Тийхэдэ тэрэл онойн-гоо намар айл боложо амарһанаа, Сенагин, Туд-халтын хургуулинуудта ород хэлэ заһанаа, эгээл эндэ

ажаллажа байхадань, хуу-шан монгол үзэг, бэшгээ лата үзэгтэ ороһон тухай, 1938 оной намар манай Бур-галтайда багшалаа өрхөн саг хүртээрөө, манай За-хааминда эгээл түрүүшын-хэе хушын намар, хайнар, һарлаг малнуудые хараһа-наа залгамжуулан, яарал-гүй хөөрөжэ байханы һонин лэ байба даа.

Атом ургалһан үе сагай Асарн хүгжэлтын гүн дунда Эрхн хүндэтэ, багшагай Эрдэмээр голлоһон хүсэл зоригтой минни багша, Ухаан бодолын оюун гүнзэгы, Уран гартай, урин сэдхэлтэй, Бэлиг найдолын удха өхтэй, — Бэрхын хайгаар хургаа юумэл минни багша. Алтан зүрхэнэй сохисо элихэн, Ариун хургаалын булагтал сэлбэрэн, «Айдар наһанай харгы гэрэлтүүлһэн, Ажабайдалым утаһан жолоо — минни багша.

Цыбик-Жап НАЙДАНОВ, ажалай ветеран, хүдөө бэшгээ.

Захаамин.

1907—1908 онуудад Хятадад Ардаг Республикийн монгол үндэстэнэй мүнөө үеийн литературын түүхээр хоёр дэвтэр (дээд ба доодой) хэвлэгджээ. Үбэр-Монголой соёлой хэвлэлэй хосондо-ноо гарла юм. Тус чимой дээд дэвтэр (20 хуудайн) соо Монгол зохиолшодой тоо 269 хүн гэж харуулан байна. Мүнөө «Буряад үнэн» газетын хуудайн дээр 600 хүн гээд тэндэ абжаа эрхэн жур-налистууд бэшээ. Үбэр-Монго-лой уран зохиолшод хэжүүр хуу-даг ба гэхэн өсүүдэлдэ харюу болгон дээрэ хэлэгдэн дэбтэр-нүүдэ шэжэлэн, мөчой Улаан-Үдэ хотсоо нэгтгэн абалд ошонон тэндэн журнализист япон, хитад элэгдүүдээ оршуулгаша Буря-дэлгэрэй хэлжэ үгхэн бэжимтэ-нуудлаа абжаа бэшгэжмчой.

Үбэр-Монголой уран зохиол-шод автономито олонойгсоо 8 аймга, 4 хотчуудта амжуудаг, өмжл хүдэлмэрээ амжалтатайгаар ябуулжа байдаг.

Гэдчэ монгол зохиолшод КНР-эй бүсэд можонуудта болон Бээжин хотодо хуудас, эмжлэдаг байна. Түхын түрүүндэ, Манжуурай гүр-бач можодо гэбэл: Хэйлунцзян (монголоор—Хара-Мүрэн), түб хо-тон—Чанчунь (монголчууд Шэнэ нислэл хото гэдэг бэлэй); Ляо-нин; мого, түб хотон—Шеньян (анхал Мукден хото, миллион үлүүтэй хүн зонто). Эдэ можо-нуудта (провинциуудта) зарим тады монгол хошуунууд багтан оролсоно, Хара-Мүрэн можодо Дүрбэд, Ехэ минган ба Хойто (Умарата) Горлоос—имэ гүрбач хошууд багтан оролсоно, Гирин можодо Умэтэ Горлоос хошуун ороно, Ляонин можодо монгол-жон хошуун ородог юм байна. Манжуурай гүрбан можодо хамта дээрэ 5 миллион махнаа угсаа-тан хуудас, өөрмөгөө хэлэ, бэшгэ мартамархидан зон, гансал хитад хэлэн дээрэ хоёрлэдэг, бэшдэг, уншдаг байна юм.

Үбэр-Монголой уран зохиол-шод түхэй бэшхэдээ гэдэ захи-лань хэллэ.

Сайнцогто болбол Дундад Ула-сай монгол үндэстэнэй дунда уран зохиолш талээр түрүү хуу-ри эзэлжэ заргэтэй. Тэрэ 1914 оной хоёрдугаар харин 23-най үдэр Үбэр-Монголой Чэхэр чу-галгаанай Шунуун-Хүтэ хошуунда (мүнөөнэй байгалаар абалд, Шэ-лин гогой аймгай Шунуун-Хүтэ хошуундай Жавоотай сомондо) малшан айлай гэр бүлэдэ түрөө бэлэй. Эсэгтэ Насар-Дэлгэр гэдэг, тинмэлээ «На, Сайнцогто» гээд бэшжэ. Тундмаа гэжэ най-хон зонтой, өмжлэа бэрхэ эмэгтэй ялхон юм. «Тэдэ мал үсөөн, ху-рэнгэ нимгэнэ—имэ дэлгэн байгаа гэнэ. Эсэгтэ «бэга сага монгол бэшгэтэй» гэжэ бэшгэдэ-нэ. Сайнцогто 15 нэгтэйдээ хо-шуунай бага хургуулида орожо, 19-тэдээ дүүргэдэ, 23 нэгтэй болоотооо хүдөө нотагтаа хүдэл-жэ байгараа, 1936 ондо Чэхэрэй «Монгол залуушүүлэй хургуули-да» хургаа, нэхан соогоо зохио-лой ажал эхилжэ тэмдэ гарла гэнэ. 1937 ондо Сайнцогто Тонко хотодо Дурна Ажин дээдэ хур-гуулида абжаа, дүрбэн жэл соо хуралсажа, хүрэнгэтэ улсэй хур-ган хүмүүжэлтэй танилсаа бэлэй. 1938 ондоо эхилжэ, уран шүлэгүү-дөө бэшжэ эхилжэ. 1942 оной эхээр нотаг ороноо бусажа өрээд, 1945 он хүртээр Баруун-Сунит хошуундай үндэстэй хургуулида ба-шалаа. Тэндэ хэжэ зохиол, шү-лэгүүдээ бэшжэ. 1945—1947 онууд-та Улаан-Бадар хотодо Сүхэ-Ба-тарай нэрэмжитэ намай дээдэ хур-гуулида хуралсажа гарла. 1959 ондо Дундад Уласай эб хамта намда гхшүүн боложо ороо. «Хү-хэ торгон гэрлэгэ гэхэн поздэй гэжэ үеын зохиолнууд соо нигэ-жэ хэлэгдэнэ:

«Шэлын ногооний дэбисхэр дээрэ
Шинээн саган гэрлэгэ
Сэрлэгэ зонтой хүүхэнэй
Сэдхэлхын мэдэгдэнэ үгс,
Хүхэ торгон гэрлэгэ
Хүдэр сөйтөн өмжө байна,
Хөөрхэн түрлэн хүүхэн
гуайн

Хандиша өөһөнө бү мэлэ.

1973 оной хабар Сайнцогто та-бин юнэн нэхан дээрэ Шинхай хотодо хүндэ үбхэнэй шалтага-наар нага бараба. Монгол үндэ-стэнэй арад түмэн хайрота шүлэг-шэнөө алдаба гээд бэшгэдэнэ. Сайнцогто Дунда Уласай монгол үндэстэнэй мүнөө үеын удха зо-хиолой эхэ тобжша мүн гэжэ сэжигдэнэ.

Алдгата шүлэгшэ Буринбэхи Жоуда аймгай Бөөрин баруун хошуунда баян тала айлай ядуу малшан айнда түрбэ. Эсэгтэ Бадминимбу гэжэ нэрэтэй, тинмэ-нээ Б. Буринбэхи гээд бэшжэ. Эхэлжэ гэхэдэ, Хасхувер гэжэ нэр-этэй хүтээн хэргэг хонор, гар уран, хоолой найтай малшан өбө-юмэ гэнэ; Хотон зоогоо багыне урмжа үхтүүдөө хургадаг бай-гаа. Тэндэ Буринбэхи ялсэжа, түрүүшын хургаал абжаа захилаа

гэжэ. 1948 оной хабар хэдэн но-тагуудай өсөөрмдсн холбоото дээдэ хургуулида орожо, уран зохиол бэшжэ мэдэгдэл абжаа шедан байна. Энэ үедэ илан-геге түрүүшүүлээ гсө найхан шү-лэгүүдөө бэшжэ ахалаа гэнэ.

Уран зохиолш, шүлэгшэ Б. Бү-ринбэхи оройдоол долоохон һаа соо дээдэ хургуулида хуралсаад, Дундад Уласай ерөлай сүүлхэ армида абжаа, Үбэр-Монголой морито сэргэтэ өгбэ хэбэ. Эндэ мүн уран найханай ачидэ өмжлэ-жэ. 1958 ондо сэргэтэй алжынгаа сүүлхэгдэжэ, Үбэр-Монголой дээдэ хургуулида монгол элэнэй салбарид багшлэжа байхадөө, уран зохиолоо оксо амжалтатай-гаар үргэлжэлүүлэ.

1959 ондо Дундад Уласай зо-хиолшодой хэблэдэ оросо. Одоо Б. Буринбэхи Үбэр-Монголой Ехэ хургуулийн монгол хэлэ, литера-турын салбаринэ эхилжэ. Дун-дадэ улсэй зохиолшодой хэблэ-лэй хэрэг эхилжэ, Үбэр-Мон-голой дээдэ түрүүлэгшэ гэхэ зэр-гын үүргүүдөө гүйсэдхэдэг бай-гаа юм ха.

Зохиолшо, оршуулагш Гэрэл Цогто 1925 ондо Үбэр-Монголой Жинрам аймгай хорчин зүүн гар-рай Хойто хошуундай Адуушан нотагта түрлэн. 1939—40 ондо Баян талдэн тарлалттай дунда хургуулида хуралсадаа, монгол хэлэнэй багыша Теш-янгын орол-долгооо Эхэ орон, үндэстэнэ зо-ноо хайрлаха сэдхэлтэй, эзэрхэ түрмхэй японтоодо эсэргүүсэхэ хубисалта хүмүүшүүлэ олоһон байа.

1947 ондо Үбэр-Монголой ху-бисалта залуушүүлэй хэблэдэ ороо гэнэ. Улаадаа жэлдэ Дун-дадэ Уласай эб хамта намда оро-бо. Дайнэй жэлүүдтэ урда фрон-то байдлан байна. 1950 ондо Улаан хотодохи Үбэр-Монголой намай хургуулида хуралсажа, ху-ралсажа дүргэлжэй хуулээр Үбэр-Монголой гэрлэгэ улс ту-рын газарта ажал хэдэ байгаа. 1966 оной зун болотор соёл гз-гээрээ сөлөөнэй дэргээр хүдэл-мэрлэхэ зургаа хэблэлэй хэрэгэ-э хээр оролсоно, олон статьянуу-

дые бэшжэ, журналистын үндэр нэрэтэй болоо гэхшэ. 1958 ондо «Зам» гэдэг туужа хэблүүлхэн байна. Бидэ эндэ хэдэн үгэ хэлжэ хангалтайбди.

Ойгэбрийн хубисалтай бури ур-да тээ, хойноньшэ Россин зон Дундад Уластай худалдаа най-маа үе-үедэ горитойгоор хэдэг байгаа. Хитад сай, даалымба, шэр-шүү торгон манай Буряад хүр-тэр өсөөрмдэдэг гэнэ. Манай Рос-син эд бэлааа Хянгэ хотоор, Улаан-Бадар, Сайн-Шанд, Доа-мын Үүдөөэ дамжуулжа, Дундад Улсэ абамшадэг бэлэй.

Автар, зохиолшо Гэрэлцогто Шэлын голсй ирагуу гоо нотаг-байдалыс найнээр харуулжа шэ-даа. Тэндэн аймгай газар дэ-дээр хэдээ бүхэндэ хэдэн зуутад гэжэ, морин хамсанууд хойшо, урмаша гарадаг бэлэй. Урмаша сүсхөдөө Келган хото (өһото мон-голоор хэлбэл, Чиголалта—Хал-

гэжэ (хитадаар—Чжанцзяжоу) га-радаг гэнэ. Энэ хото хэдөө Хита-дай гайхэмшадгэ Ехэ Хонын үүдэн дээрэ байгуулагдэн, хамын урда тээ Хитад зон, хойто хонгуудын монгол зон хуудас байгаа гэжэ эртэ урда сэгтэ бэшадэг бэлэй. Шэнэ түмэр харгы хэдөө Улаан-Үдэ, Улаан-Бадар хотонуудыс бээжинтэй холбожо түүхэтэ хэрэг бүтээхэн байна.

Алдгата зохиолшо Залгаахуу 1930 ондо Үбэр-Монголой Хор-чин баруун гарай Умэнэтэ хо-шуунда тарлалттай бэлэдэ түрөө. Түрүүн нотагтаа хургуулида ху-раал, улаан Улаан хотодо ба-гышын хургуулида хурлаа. 1947 он-ноо хубисалтай амалда оролсоно-жаа. 1948—1954 онуудтэ, түрүүн Дундад Уласай эб хамта намда орожо, нэмэй хороондо хүдэлхэн байна.

1955 ондо Үбэр-Монголой со-ниной хороондо ажаллажа эхилжэ, тэрэ жэлдэ Дундад Уласай зо-хиолшодой хэблэдэ абтан. Зал-гаахуу хитад хэлэн дээрэ бэш-дэг болобошье, монгол зоной байдлыс найн мэдэхэ байһон тула тэдэнэй нанал сэдхэлхын гүн-ээгшөөр шэнжэлжэ бэшдэг бай-на. Энэ үедэ хэдэн рессказуудыс бэшжэ, хэблүүлжэ үрднэн гэ-жэ. 1960 ондо Бятоу (монголоор Бугата) хотодо булэд түмэр гэд-гэдэ зоолодо орожо жэл шахуу үдэлжээ, удаан Үбэр-Монголой дээдэ хургуулийн удта урэлг-шудалха ангидэ хураһан байна. Залгаахуу гэхын бэшжэн зохиол-нууд тинмэшэ үсөөн бэшэ. Тэрэ-нэй бэшжэн «Улаан зима сомэ» нилээд дээгүүр сэжигдэхэ зохиол мүн болоно, Залгаахуу хуулын нилүүд соо уран зохиолшодой дунда ударидаа хүдэлмэридэ ажаллажа.

Нарангуа 1942 ондо Үбэр-Мон-голой Жудэ аймгай Батрин ба-руун хошуунда түрөө. 1956 ондоо 1966 он болотор эмэгтэй Наран-гуа Жудэ аймгай уран найханай бүлгэм, Үбэр-Монголой дуу, бэ-жигэй бүлгэмдэ тоглохшоор (эс-тистаар) ажаллажа, 1980 ондо Үбэр-Монголой ардад хэблэлэй хороондо орожо хүдэлхэн, мүнөө төлөөндөхон хороондо хү-дэлжэ байтай.

Наяад оной үеһөө эхилжэ, На-рангуа уран зохиолой ажалда оролсожо, монгол, хитад хэлэн дээрэ бэшдэг юм. Олондо мэд-эжэ болоһон «Агшаа зургаа», «Абагайшууд» гэхэ зэрэ хэдэ-р рессказ, туужануудын бэрэг дээ-гүүр сэжигдэхэ ороһон байна.

Сүхэбарес зохиолшо 1936 ондо

Носотын чухалгай (аймгай) Хо-рчин зүүн хошуунда Хондын айлда түрөө юм, Чанчуулааг арбан нэгдүгээр хургуулида ху-ралсажа байтадаа шүлэг, дуу бэ-шжэ, газетэ болон журналуудыс хэблүүлжэ гаргадаг болоо гэнэ ха.

Сүхэбарес тэдэн рессказуудыс бэшжэжэй, удаа «Чингис хаанай домог» гэжэ роман бэшжэн юм. Тэрэн түүхэдэ хэбөөтэй. Дээдэ дэбтэрин 1984 ондо Гиринэй ара-дай хэблэлэй хороондо хэблэ-дэ, доодо ботин 1985 ондо га-рла. Тус роман болбол Сүх-Бара-сей түрүүшын томохон амжалта мүн болоно.

Залуу зохиолшо Аянга 1947 ондо Ехэ-жоу аймгай Ойог хо-шуунда түрөө. 1968 ондо Хүхэ-хотодохи Үбэр-Монголой монгол хэлэ бэшгэй туслай мэргэжлэй хургуулийн оршуулаа ангийс ам-жалтатайгаар дүүргэж гэнэ. Удэнь Ехэ-жоухай аймга «Ордосой со-

ниной редакцида болон радио дамжуулаха талаар корреспондент, ударидаа дэргээршэ хүдэлжэ, мүнөө намын (партийн) аймгай хороондо нарин бэшгэй даргын орлогшоор (мөнхэйлэр хоёрдохи секретаряар) хүдэлжэ байна гэжэ, Аянгын бэшжэн зохиолнууд хо-ер удаа шынгуудтэ хүртэлхэн, 1981 онһоо зохиолшодой хэблэлэй га-шуун байха юм.

А. Тайбай (зохиолшын далда нэрэн Цогтозандан) 1932 ондо түрөө, 1957 ондо Түбэй үндэстэ-нэй дээдэ хургуулийн монгол хэлэ, литературын элхэнэ дүү-гээд, удха зохиол, хэлэ бэшгэй, оршуулгын ажал олоор хэлжэ, Одоо Синьцзян-Уйгуурай автоно-мис райондо «Үүрэй солмон» (солбон) журнал монгол хэлэн дээрэ гаргалсажа байдаг.

Уран зохиолшо Цогтозандан наа шахам шүлэг, хорн үлүүтэй рессказ, дүрбэн повесть, арба гаран шүүмжлэл бэшжэн байна. Зарим зохиолнуудын шандашье хүртэлхэн байла. Олон уншгшад-та тэрэнэй бэшжэн «Үбэрүүн (өөрөн) замгаар ябая» гэдэг ма-тагдешагүй зохиол мүн болоно.

Шүлэгшэ, зохиолшо М. Асар (өһото нэрэн Лю Цин) 1936 ондо Хинган аймгай Хорчин баруун гарай дундад хошуундай тарла-шамай бүлэдэ түрөө. Оройдоол 1947 ондо хургуулида орохо ар-гатай болоо гэнэ. 1951 ондо найн дуралсаа ардад сүүлхэ сэргэ-тэ алба хэхээр өгбэа бэлэй. 1953 ондо сэргэтэй ангийн баталалттай-гаар Үбэр-Монголой хэлэ бэшгэ-тэй туслай мэргэжлэй хургуули-да хуралсажа, монгол хэлэ бэшгэ, удха зохиолой хэрэгтэй танилса-нан арга түрүүшын мэдэрэл най-нээр оложо абан байна. «Үбэр-Монголой байлалга» журнада найруулагшын ажалда хүдэлжэ зургаа сүүлхэй сагаа эхбөөр ажаллажа, шүлэг, рессказ болон туужа бэшдэг болоо гэнэ.

Бу. Ланда 1949 оной 11-дүгээр харин 11-нэй үдэр Үбэр-Монго-лой Улаан цэб аймгай Сахар баруун гарай дунда хошуунда түрөө. 1969 ондо дунда хургуули дүүргэдэ арбан жэлэй турша соо тарган ажал эхилжэ байла зуу-рла, үлэмжэ олон ном уншжа, бага сага зохиолой ажал хэлжэ, түрүүшын амжалттай болоо гэнэ. 1979 ондо хошуундай намай го-роондо агитационно түдэлмэридэ орожо, нилээд олон статьянуудыс бэшжэ, хонинд хуудалтанууд дээрэ тунхаглаа бэлэй. Удэнь өөрмөгөө хошуунда радио болон телевиденийн хүдэлмэридэ ажал-

лааһан байла 1977 ондо 1987 он хүртээр «Селани шугуулаа Чанго нотагэ гэхэн нэрэтэй» роман бэ-шжэ, Арба сага даһин элхэнэ хэблэлдэ гарлаа юм.

Хүхэ-Нуурай 29 манган шугуу-лууд бэн Хүхэ-Нуур гэжэ манган нотагтаа Цингай мого (провин-ци), түб хотон—Синий, Аман согто Хүхэ-Нуурай 28 хошуунда монгол үгсөөгэй хуваагдаа бай-һан юм гэхэ. Мүнөө тэндэ Мон-гол-Гүбэдэй автономито аймаг байуулагдэнхэй. Хүхэ-Нуур гэжэ-шье монгол зон дэлай гэжэ нэр-лэнэ Далайн баруун талада мон-гол, түбэд угсаата зон хитадөө хамта хуудас юм гэнэ. Тинээдэ мүнөөнэй 14-дэхи далай-лама Аг-ван Лубсан Тэнцигялао гэжэ 1935 ондо Хүхэ-Нуурай ойрохон байгаа. Тэнцэр гэжэ хуурида хи-тад-монгол хонимос гэр бүлэдэ түрлэн байна. 14-дэхи далай-лама 1989 ондо Эб найремдалай Ноба-лын шанда түртөө хэлхэнэй.

Эмэгтэй шүлэгшэ Сарингэрэл 1958 ондо Хүхэ-Нуурай Манжын Хүрэнг хошуунда түрөө. 1981 оной хуул багта Лань-тоудэхи ба-руун хойто үндэстэнэй дээдэ хургуулийн монгол хэлэ, удха зо-хиолой туслай мэргэжлэй ангийс дүүргэдэ, одоо тус хургуулидаа үлөөд, монгол удха зохиолой ажал хэжэ байна. 1979 ондо «Хүхэ-Нуурай хубөөгөөр» гэжэ нэрэтэй ном гаргууһан. Олон шүлэг, рессказуудыс мүн уран зохиолнуудта шүүмжлэл бэш-дэг. Тэдэн тинмэшэ гайхалтай олон бэшжэһаа гэдэ, залуу эмэгтэй шүлэгшэ уншгшадтай анхалыс хонирдуулжа шедан байна бшуу.

Цасан-Уула хэдээ 1945 ондо Хүхэ-Нуурай можодо монгол үн-дэстэнэй нотагта түрөө гэнэ. Да-лаад оной эхээр захиалжа, үлгэр рессказуудыс бэшдэг байгаа, улаан повесть зохиодог болоо. 1981 ондо КНР-эй Улан зохиол-шодой холбоогоор байгуулагда-һан үсөөн тоото үндэстэй хур-гуулида хуралсажа, уран зохиол-лой талаа бага бэшэ бэлэдхэл-тэй болоһон юм. Цасан-Уулын бэшжэн зарим зохиолнууд Хүхэ-Нуурай мэдэ соо литературна шанда хүртэлхэн байха юм.

Ойрад монголой ахмад шү-лэгшэ, зохиолшо Ч. Улаабаты 1909 ондо Синьцзян Тарбагатайн ай-мгай Дүрбэлжэн уездэ түрлэнэ юм. 1933 онһоо эхилжэ, нотагтаа хурган хүмүүжүүлэлэй алба ябуу-лаша уялгада тон «эхэ адххи гаргажа, хонимын дүрбэлжэн уезддэ монгол хургуули бич болголсоһон хүн байна. Удэнь шүлэг бэшжэ захиалаа, Монгол хэлэ найн мэдэххээ гадна, уй-гуур, казах, хитад хэлэнүүд мүн бэрэг мэдэдэг, уйгуур, казах дээрэ оршуулануудыс хэдэг байһан. 1980 ондо найа бараһан байна. Олон жэл соо хэблэлэй хороон-до болон уран зохиолой журна-лай редакцисидэ дарганарай тү-шөөл эхилдэг байбашье, өөрмөг-өө бэшжэн шүлэг, зохиолнуудыс хэблүүлжэ гаргадаггүй хүн-жаа. Тэрэнэй зохиолнууд болон шүлэгүүдэйн түрбэринууд «Ма-шадой сэдхэл» гэхэн гаршатай-гаар 1982 ондо хэблэлхээ гарла.

Шүлэгшэ, зохиолшо Ху. Тамрин-жос 1930 ондо Синьцзян Уйгуу-рай автономито районы Тарба-гатайн аймгай Барлалт арбан со-моной дүрбэдугаар сомондо тү-рөө юм. Арбан найхангаа эхилжэ, Дүрбэлжэн уездын монгол бага хургуулида табан жэл соо хурла. Удэнь нэгэ жэлэй туршада гэрэ хургуулида багышын ажал хэлжэ байна. 1950 ондо Синьцзяндаа намай (партийн) хургуулида ху-раал, сэргэтэ абжаа, нэгэ жэл алба гэхэн юм. 1951 онһоо эх-илжэ, «Синьцзянай үдэрэй сонин-ной» хороондо мүнөө хүртэр ажаллажа байна. Тамринжос та-баад онһоо эхилжэ уран зохиолой хүдэлмэринэ амжалттайгаар хэ-һэн, тэрэнэй бэшжэн «Алтан бу-лэгэ повесть» 1980 ондо Синьцзя-най уран зохиолшодой нэгдүгээр шанда хүртэлхэн юм.

Митэ ДУГАРОВ монголһоо бурвадшалаа, хэблэдэ бэлдэбэ.

Нэримжэтэй байха

Германин зүүн зүгтэй нутаг-гуудыг олонхийн түлөөлөгчид хүн зохино нэримжтэй байхыг хүлээн зэдэн нөдөлийн туршдаа урьдчилан, Умар юуб гэгдэх, эндэ шэнэ нацистууд толгойгоо үргэж эхилээ ха юм. Нутагшдаа дүүр өбөхөн тула тэднээр хүдэлмээр эдэлжүүлэнхэй. Тээд шэнэ нацистууд олон бэшэ, тэдэнэй урла лозунгууд мүнэнэй үедэ тааралдмашаар бэшэ ха юм гээд олсон хүнүүд хөхөнчэ болохо, Гэбшье хөхөнчэ үнэгэрхдэйн нутагтын үедэ «Росп.Синконе» цуудайн партини гүлөө хэдэн есбаад мянган хүн дүүгээ үгөө гээд мартажа болохогүй. Бэрүүнэй үзэл сүртэл баримталал шидой засагын булган өбөхөө оролдож байхыг энэ үшэр гэршэлээ ха юм.

Дрезден хотодо хаяган ботжо үнэгэрхэн үйлэ хэрэгүүд эхэлжэ үшөө дахин хөхүүлжэ бэшэ. Алхамеа жэгдэлэн, хари гүрэнхэй эндэ «рихтгэй», «Рот-фронт» үхэлөө ологн гэхэн урла лозунгуудыг хашхарах, нацистууд үйлсөөр өбөхөн байха юм. Эндэ дүүрбан зуугаад хүн хөбөөдэ гэршэ. Үйлсөөр ялалтаа ФРГ-дэ мэдэгдэж, шэнэ фашистуудыг фюрер Мизаэль Кюнел толгойлсон байна. Үндэнэ ялалтын мэдээ германай мүн ороной конституци-тай тааралдахгүй бусадшье үйлэ хэрэгүүдэй түлөө тэрэ хэдэ дахин сүүлдүүлээ юм. Урдоней ГДР-эй газар дайда дээрэ М. Кюнелэй эрхэ эрхэн хэдэн нэвчлэн урдахана хөхөгдөө юм. Мүн эндэ эрхэнь урдны эсэсөөц өбөхөн, мүнөө ФРГ-эй «республиканецуудай» партине хүлэбэрлэлшэ, Шенкуберга хоригдогтон байна. Тээд Дрездендэ ботсон үйлэ хэрэгүүдэй эндэн 300-гаад полицинихид минл зараад байха үшэртэй болобо бшуу. «Респ.Синконецуудай» демонстраци үгэр-гээд зүбшөөлөө засагшад үгэр-хэн байгаа ха юм.

Демонстрацида гаргашад политическэ эрилтэнүүдөө табиган байна. Герман рейхын үедэн хилы бии болгохыг, Германида Силези, Померани, Зүүн Пруссине, Судетые бусахыг тэдэнэр уралаа юм. Политическэ, шажан мургэлэй, мүн отожинтын ажал хуулуудад Дрезден хотын захиргаанай шидхэбарине шүүмжэлхэн, шэнэ нацистуудыг хуулуудыг демократини түлөөлөгчүүдэ аюултай байна гээд тэдэнэр тэмдэглэлэ байна бшуу.

Германида бии болгодогдон эзиргаанай шэнэ табан газарнуудта арба гаран мянган шэнэ нацистууд, мүн тэдэнине дэмжэгшэд бии юм гээд социал-демократуудай гаргадаг тустай бюллетень дотор хэлэгдэнэ. Тэдэнэй

тоодо 13нөө 25 наһа түрлээр залуушуул оролсоно. Мүнөө үедэ Зүүн Берлиндэ «Национальнэ альтернатива» гэхэн бүлгэм эхилдэгдэнэ. Тэдэнэй түлөөлөгчидэй мэдүүлхэй өһөөр, хамта дээрээ энэ бүлгэмдэ 700-гаад хүн тоологдодог юм ха. Тэдэнэй гол зорилго гэхэдэ, шэнэ гшүүдэ өөхдөгчөө ээрэгдэ өбөлгө, идэглэн хүдэлхэрн эдэлхитэйгээр ябуулга гэхэ мэтэ болоно.

Урдоней ГДР-эй газар дайда дээрэ шэнэ нацистуудай эмхитүүдэй бэйгшэ оной эхилхээ бии болсо юм. «Национальнэ альтернатива» (НА) 1990 оной февралын 1-дэ эхилдэгдэнэ байна. Тэрэнине Франк Лутц толгойло, Тэрэнэй оролгошоор Андре Рикерт хүнэгэрхэн байха юм.

Тус партини программын гол пунтнуудын гэхэдэ, оршон тойронтой байгалин, халхын, уханай хүснэ, наранай элхнэ зүбөөр хэрэглэгдэ болоно. Гадна Германинхэй херин ороной хүнүүдэ гаргаха эрилтэ табигана. Ямаршье бүлэгтэ ородоггүй Германине бии болгохо, экономикын талаар капитализмын гү, али социализмын татэ баримталдаггүй байгуулалтын бии болгохо зорилго табигана.

Берлин хотодол өмжтүүдэг хүнүүд партини гэхүүн боложо шадха юм гээд энэ эмхитэн устга дотор хэлэгдэнэ. Гэбшье тус партини гэхүүд бусад хотонуудар өөхдөгчөө эмхитэ бии болгохо талаар хүдэлхэрн ябуулга эхилэхэй. Бэрүүнэй үзэл бодол баримталдаг Австриин ба Бэрүүн Германиин эмхитүүд «Национальнэ альтернатива» материалын боломж мөргөлөө тухалсмаа үзүүлдэг юм.

ГДР-эй ба ФРГ-эй нэгдэлхэнэй үедэ ИАСС-эй худалдмашад эдэлхэ ажуудай байрын почтын хайрсаг сооноо «Берлинер нехрихтэн» («Берлинер мэдээлэгч») газетэ абза бэлэйбди. Тэрэ бэрүүнэй үзэл бодол баримталсша «республиканецуудай» партини юрган байба. Энэ партини эмхит урдоней ГДР-эй газар дээрэ Германиин нэгдэлхэнэй хойшо оройдоо дүрбэн үдэрэй үнэгэрөөд байхада бии болоо юм.

«Берлинер нехрихтэн» газетэ Берлин хотын ба Брандербургайн газар дайда дээрэ ажлуулшадта эсрүүлэгдэхэй, сэжнэй нэгэ маргиса, түрүүшнхнээ гаргэгдэжэ байха, сашадага нара бүтэндэ толлогдожо байха юм гээд бэшэгдэ. Ахмад редакторын Торстен Теллер, Газетын редакторын адрес, телефонудын загдыгшай. Тиражын 100 мянга гээд бэшэгдэ. Гадна газетын хуудалнууд дээрэ партини районь организацинууд

дэй адрес, телефонуд, заил хэлэ өбөхөн, партида орохо дүрлэгшүүдэ өмжтэ үгтэнэ байна.

Түрүүшн хуудалдэ толлогдогон нэгэ материал соо Берлин хотодо гэр байра дүтлэгдэ, херин срунууднээ өршэдэ лэ гэр байра эзэлхэрхнэ ха юм гэхэ загдыгшай. Берлиний сонет харилаа өршэдэ түбхнүүлхэ оролдоно. Херин гэр байрын асуудалнуудыг анхрал хандуулхгүй гээд тэмдэглэгдэнэ. «Республиканецуудай» нэгэ эмхитэн түрүүлхэ Карстен Пагель гэгшэ бэшэгдэжэ, мүнөө үедэ Бэрүүн Берлиндэ харилаа өршэдэ тээ 300 гаран мянгадэ хүрэхэй, тэдэнэй 50 мянган ханын үдэрнүүдэ өршэн тула үшөө түбхнүүлэгдэхгүй юм, эдэнэр лэ берлинийхидэй гэр байра өбөхө ээрэгтэ наалта хнэ ха юм гээд заана. Тимэнхээ Берлиндэ харилаа өршэн оной тээ эрид үсөөрүүлэгдэхэ ээрэгтэй, тэдэнэй эзэлжэ байхан гэр байра немөц бүлхнэртэ үгтэхэ өһотой гэхэн тоошолол К. Пагель хнэ бшуу.

Германиин мүнөөнэй хилэ тухайшье газетэ бэшэнэ. Германин хилэ Одер, Нейсе мүнүүдээр гаргаа, дайнай урда Германиин байхан газарнууднээ өршөхэ гэхэн байгшэ оной июнийн 21-дэ бундестагтай ба родейн парламент өбөхөн шидхэбаринуудыг өмжөөц аравта урбаһан хэрэг гэгшэ гээд газетэ тоолоно. «Силези, Померани ба Зүүн Пруссине» номуудай байха өһотой» юм гээд «республиканецууд» ээлхэ бшуу.

«Республиканецуудай» парти Берлин хотодол бэримтэй юм гээд тоологдодог. Гэбшье урдоней ГДР-эй хөршөтэй байхан газар дээрэ хориогуудар, районнуудар тус партини эмхитүүдэй бии болоно байхан тушаа баримтнууд дурдсдаа.

Мүнөө үедэ Германида элдэб партинууд ажал хүдэлхэрн эдэлхэ тоологдодог. Хэрбээ шэнэ нацистууд өөхдөгчөө национал-социалистууд гэгшэбди гэжэ тоолоод, «Агуусхэ Германиин рейх» нэргээн бодтооло, херин ороноуднээ өршэжэ хашаа, доромжилхо зорилго табидэг наһы, энэ талаар «республиканецууд» бага ээргэ бээ баридэг гэхэдэ болоно. Гэбшье эдэнэр хоорондоо бате хэлтэз тооцоо байгуулхыг оролдоно бшуу. Берлин хотодо эхлэгдэдэг газетэнүүдэй гэршэлхэнэй өһөөр, Зүүн Берлиний «республиканецуудын» толгойлогшо Харальд Реппин херикшаануудэ үргэдхэ талаар хоорондоо үнэгэрхнэ «Национальнэ альтернатива» партинихидэ дурадагдон байха ха юм.

(ТАСС).

Эд бэрөөнэй үнэ сэжнэй дээшлэхэ, сөөрхөн мүнөөнэй үнэ сэжнэй доошолохо өбөхөө Хятада хилалта доро өбөхө шадагдаа юм. Энэ халса ороной экономикын найжаруулха талаар правительствын программа бэрлүүлгэдэ амжалта туйлогдожо амжилхы гэршэлбэ гэгшэ гээдэ Жэньминь жибао газетэ бэшэнэ. Хүүлэй үедэ банкын эзэлхэр мүнэ үгэлхэн, капитална барилгада мүнэ хө-

Хятадай аралдай банк эзэлхэр үгтэхэ мүнэ зорини эмхитэн эзэ болгогдобо гээд тоолоно юм. Эдэ эмхитэнүүд эд бэрөөнэй үнэ сэжнэ хмдэнэ барилга шадгаанай пилар өбөхө гэгшэ гээд ороной түб хотодо эхлэгдэдэг «Цзинцзи» Цэнькоо газетэ бэшэнэ. Мүнөө үедэ өрөдэй амжалта сашадаха амжалтотойгэр зүтжөөхын тула сэжүүдэй реформын бэрлүүлхэ шухала гээд Хятадай мэдээжэ экономистнуудай нэгэн Лю Гогун тоолоно. Ээрим нэгэн эмхитэн

ШЭНЭ РЕФОРМО СОНОСХОГДОХО

молодтын хэмжээн горитой, хонгор хороотдогдон байха бшуу.

Тимн мүнөө үедэ экономикска зарим асуудалнууд шидхэгдэжэ эхилээ бшуу гэгшэ. Үнэгэрхэн жэлэй ноябрь нарада «Ороной экономикын сашада» гуримшуулга тухай шидхэгдэжэ КПК-тай ЦК баталаа бэлэй. Тэрэ гэхэнхээ хойшо национальнэ экономикын бүрхэлхэнэ найжаруулха, хүн зоной эрилтэнүүднээ хангаа арга болсмихсүүд олгодоо юм.

Мүнөө жэлдэ дэлхүүр дээрэ эд бэрөөн бии. Тэдэнэй үнэ сэжнэ бэлэй нэгдэлхнэгүй. Байгшэ оной түрүүшн өрбөн хорио туршадэ рознично сэжүүд 4 процентээр үргэһэн байна гээд КПК-тай ЦК-тай оршон тэмдэглэнэ. Тусбөөр хөрөөлөгдөһөнэй өһөөр рознично сэжүүд 7 процент хүртэр нэмэгдэжэ болсо байба. Бэйшэ оидо сэжүүдэй үргэлхэн хэмжээн үзэл бага байхыг ха гээд эрдэмтэд тоолоно.

Промышленнэ үйлдэбарини хэмжээн дээшлэнэ. Энэ жэлэй ноябрын 1-нэй мэдээгээр 1571 миллиард юаньин хэмжээнэй эд бэрөө үйлдэбарилгэдэ. Энэнь үнэгэрхэн жэлэй энэ үеынхитэй асуулгала, А/1 процентээр өхэ байха юм.

Гэгтэй хамта, ороной экономикын «гуримшуулхы» өбөдөл шэнэ асуудалнуудыг табина. Эгээл шухалын гэхэдэ, хүн зон эд бэрөө худалдажа бэлэй өбөхөгүй бшуу. Тимэнхээ засагшад хэмжээнүүднээ өбөхө баатой болоо юм. Зарим зүйлэй эд бэрөөнэй үнэ сн доошолуулгдөһөн байна.

Бэл аюултай хэрэг гэжэ мөргөжэ болохо, тээд энэ хэмжээ ябуулхуулхыг хнэ шадаагүй наа, экономикын сашадаа хүлэлтэ хүндэ хүшэр байдлада орожо магад гээд Гогун тэмдэглэнэ байна.

Энэ хараа бодолхон рознично сэжүүдэй талаар КНР-эй гүрэнэй захиргаанай хүлэлбэрлэгшэдэй нэгэн Ма Кой дамжэнэ. Орон дотор зарим зүйлэй эд бэрөөн хөөр ондоо сэжнэй байна. Рознично сэжэрихдэ гүрэнэй худалдажа өбөхөн сэжнээ доогуур болохоно бшуу. Хүн зоной түрүүшн хэрэглэхын эд бэрөөнэй үнэ сн хэмдэнэ барилга байхан тула гүрэн энэ жэлдэ 40 миллиард юань гэхэ гү, али гүрэнэй бюджетэй 13 процентын гаргашнуудын бүтүүлхын тула предпритиүүд болон эмхитүүдэ тухалсмаа үгтэхэ баатой болохо гээд КНР-эй Шинжын министрствын худалдмашад мэдүүлнэ. Тимэнхээ зарим зүйлэй эд бэрөөнэй, мүн эдэ хонгоой зүйлнүүдэй сэжнэ нүмнэхэ гэгшэ шухал гэгшэ. Хятадай экономистнууд тоолоно. Сэжүүдэй реформо тухай асуудал КПК-тай ЦК-тай 7-дохи пленум дээрэ зүбшэгдэхэ юм.

(ТАСС).

100 наһанай хүтэл дабажа...

КНР, «70 наһа гаталхан хүндэ сашадаа ажаһууа гэгшэ хүшэрхэн хэрэг», гэжэ хятад арадай дунда хэлсэдэг. Мүнөө юын Хятад оронин хараад үзэхэ болоо наа, 70 наһанай дабаа гаталхан өлөр 25 миллион үндэр наһатайшуул ажаһуудаг байна. Тэдэнэр бүгдэ үндэр наһатай болохыг наа, гүрэн турш анхрал оролдогдоор хүрээлэгдэхэр заадаа. Үндэр наһатайшуулда онсо анхрал хандуулха, тэдэнэртэ тухалсмаа хүргэхэ гэгшэ хэдэ наһан хэрэг бэл.

Жэцэан провинции Цыси гэжэ хотодо үндэр наһатай 19 хүн ажаһуудаг. Хөдөлгө газарта агаар сэлэр байдаг гэжэ юрэ хэлсэдэггүй ха. Жэцэ гэжэ голлой хамууда түбхнхэн город наһа ногоогоор хүрээлэгдэхэй. Магад тимэнхээл энэ үндэр наһатаншуул олон байна болоо...
...Ху Сангуй 1886 ондо түрэнэ. Тэрэнэй дүү Ху Сангуй гурба наһа дүү. Цыси хотодо арбаад километрэй савна оршодог багдан тосхондо эгшэ дүү хоер түрэнэ байна. Гэрэй ажал, тархмалнай ажал гэхэ мэтэ наһахан эхэн эгшэ дүү хоер олон ухбүүднэ томо болгоо. Тэдэнэр наа бологч хнэнь тухалсмаагүйгөөр сэрюу хүнган хандаа ябадаг наа. Тээд жэлэй саада тээ Ху Сангуй унажа, хүлөө гэмтэжэрхөө. Тимэнхээ наа, тэрэ гаталхан наһанай дээрэ нуужа, хүршэнэртээ, түрэл түүхэтээ дэралгүй хоералдөө үүсхэхэ дуратай байдаг. Ху Сангуй үг гарбалайнгаа бүхэ наһа тооложо шадаха.
Хятада үндэр наһатайшуулда ажаһууа хүндэтгегөөр хандааг байна.
ЗУРАГ ДЭЭРЭ: үндэр наһатай эгшэ дүү хоер.

Арадай философ Порфирий Иванов

14-дэхн хүүд.

15-дахн хууд.

11